

P. Kuijt

Calvijns levenswerk belicht vanuit zijn brieven

Reeds verschenen in deze serie:

- Deel 1 - In Genève geroepen - Uit Genève
verbannen - Naar Genève teruggeleid.
- Deel 2 - Op de oefenschool in Straatsburg.
- Deel 3 - De beproeving is hard.
- Deel 4 - Hij hield vast, als ziende de Onzienlijke
- Deel 5 - Als leraar in de wijngaard des Heeren
- Deel 6 - Calvijn als herder en vriend
- Deel 7 - Calvijns persoonlijk en huiselijk leven
- Deel 8 - Hoe beleefde Calvijn de staatkundige,
politieke en kerkelijke strijd in Duitsland?
- Deel 9 - Calvijn tussen lutheranen en zwinglianen
- Deel 10 - De strijd voor de reine, orthodoxe leer
naar Schrift en Belijdenis

deel 11: Rome vervloekt de leer
der Reformatie

B. V. UITGEVERIJ "DE BANIER" – UTRECHT

Inhoud:

Inleiding	9
I. De eerste zittingsperiode (13 december 1545 - 3 februari 1548)	12
II. Hoe Calvijn de voorbereidingen om tot het concilie te komen en de resultaten van dit concilie, gehouden van 13-12-1545 tot 3-3-1547, beoordeelde	16
III. De tweede zittingsperiode (1 mei 1550 - 28 april 1552)	23
IV. Calvijn aan het woord over het Concilie van Trente . . .	26
V. Ruim tien jaar lang „slaapt” het concilie	40
VI. Calvijn over de tien jaren, dat het concilie „sliep” . . .	42
VII. De derde zittingsperiode van het Concilie van Trente (18 januari 1562 - 4 december 1563)	45
VIII. Calvijn over de valse pretenties van het pausdom . . .	50
IX. De Reformatie werd in de ban gedaan door het Concilie van Trente	61

Calvijs levenswerk, belicht vanuit zijn brieven

Rome vervloekt de leer der Reformatie

Inleiding

Onomstotelijk is op het concilie van Trente, dat op zeer ongelijke tijden vergaderde tussen 1545 en 1563, komen vast te staan, dat Rome de leer der Reformatie heeft vervloekt, dat ze deze leer niet kon verdragen, dat ze beslist niet wilde, dat iets van deze leer in haar kerk zou doordringen. Op dit concilie ging het niet in de eerste plaats tegen mensen, die de paus of de papisten op een of andere wijze in moeilijkheden brachten, of die onrust verwekten in de kerk. Neen, het ging tegen de leer van Gods soevereine genade, die in de Reformatie vanuit de reine bediening van Gods Woord aan het licht was getreden.

Dat was al duidelijk geworden, toen paus Leo X op 15 juni 1520 over Luther de pauselijke ban „Exsurge Domine” (Sta op, Heere) uitsprak.

In deze bul stond reeds zwart op wit, dat de paus Luther veroordeelde tot het eeuwige vuur, omdat hij dwaalde in de roomse leer van de vergeving der zonden, de schat der kerk, de paus als plaatsvervanger van Christus, de goede werken, de vrije wil, het vagevuur.

In deze bul klonk reeds door het honderdvoudig herhaald anathema, dat later het concilie van Trente uitsprak over de leer der waarheid, gegrond op de Heilige Schrift, zoals het concilie deze leer toen (1545-1563) kende uit werken van Luther en van Calvijn.

Toen, in 1520, had de pauselijke nuntius te Leuven de werken van Luther verbrand. Het antwoord van Rome op de Reformatie van die dagen!

Maar toen heeft ook Luther de vervloekte bul van de antichrist, zoals hij 's pausen banvonniss noemde, verbrand buiten de stadspoort van Wittenberg. Het antwoord van de Reformatie op Rome's aanval.

Op het concilie van Trente heeft Rome herhaald, wat haar nuntius te Leuven in het verwerpen en verfoeien van de Reformatie vertoonde, toen hij Luthers in 1520 geschreven boeken verbrandde. En daarmee is de roomse kerk de nieuwe tijd tegemoet gegaan. En die dáár uitgesproken antithese (tegenstelling) is nòg actueel.

De lijnen, op dit concilie getrokken, lopen door tot op deze tijd; zijn nog duidelijker geworden in de later vastgestelde dogmata van Maria's onbevleete ontvangenis (in 1854) en van de onfeilbaarheid van de paus (in 1870).

Luther heeft nog juist beleefd, dat het concilie geopend werd op 13 december 1545. Maar hij heeft de vervloeking van Rome op de leer der Reformatie niet onder ogen gehad. Niet beantwoord.

Die taak had de Heere weggelegd voor Calvijn. Daarvoor wordt dan ook in dit deel van Calvijns levenswerk uw aandacht gevraagd.

Dit te doen is verre van eenvoudig. De vraag is namelijk moeten we de gang van zaken op de voet gaan volgen vanaf 13 december 1545, toen het concilie werd geopend, tot 4 december 1563, toen het werd gesloten?

We zouden verbaasd staan van alles, wat er op dit concilie plaatsvond.

Moeten we daarbij dan vooral letten op de leer, die Rome daar heeft vastgelegd, en dat scherp tegenover de leer der Reformatie? Of moeten we meer aandacht schenken aan de verbeteringen, die dit concilie, na moeizame pogingen daartoe, toch uiteindelijk heeft aangebracht in de miserabele en schandelijke toestand van verval, waarin de roomse kerk zich toen bevond?

Moeten we ook aandacht schenken aan de politiek, aan de diplomatie, zowel van de kant van de paus, als van de onderscheiden vorsten, die direkt bij dit concilie (zij het dan via hun „geestelijke” vertegenwoordigers) betrokken waren?

Moeten we vooral uitgaan van de onderscheiden personen, die op dit concilie grote invloed hebben uitgeoefend, en moeten we daarbij vooral er op gaan letten, hoe deze personen tegenover elkaar stonden, en bovenal tegenover God en Zijn dienst?

En dan, welke weg we ook volgen, hoe heeft Calvijn in zijn brieven hier over geoordeeld?

Luther heeft kort voor zijn dood zijn gedachten over het (toen) komende concilie aldus onder woorden gebracht:

Zoals een goochelaar, die het domme volk geldstukken in de mond goochelt (spoedig blijkt, dat het niet anders is dan paardendrek), zo doet ook deze schandelijke brasser, die nu al voor de vijfde keer een concilie uitschrijft. (Paulus III had dit inderdaad gedaan. Telkens een aanloopje; dan trok hij zich weer terug. K.). Deze paus doet dat in zulke bewoordingen, dat, indien men niet beter wist, men geloven zou, dat het hem werkelijk ernst was.

Maar zoals die goochelaar, heeft ook hij, éér men er op ver-

dacht was, ons paardendrek in de mond gestopt.

Voor een concilie, zoals hij dat geven wil, dankt de duivel hem in eigen persoon; ook zijn moeder en zijn zuster; ook zijn hoerekinderen; ook zijn kardinalen; en zo nog veel meer tuig, dat men te Rome vindt.

Wanneer we dit lezen, worden we nieuwsgierig en vragen we ons af, wat dat toch voor een man geweest is, die Paulus III, die nauw betrokken is geweest bij de voorbereidingen voor het Concilie van Trente en die gedurende de eerste zittingsperiode van dit concilie (13 december 1545 tot 3 februari 1548) zoveel moeite heeft gedaan om de touwtjes op het concilie in handen te houden.

En zo worden we ook wel benieuwd, wat voor lieden op dit concilie optraden en wat ze daarmede beoogden.

Voor ons is het belangrijk, ook voor de wijze, waarop we hier dit concilie hopen te benaderen, in welk licht Calvijn deze algemene kerkelijke vergadering heeft geplaatst.

Wat ons dan opvalt is het volgende:

1. Calvijn brengt in zijn brieven dit concilie nauwelijks in verband met het optreden van de duitse keizer, van de franse koningen en van het spaanse koningshuis;
2. Hij schenkt nauwelijks aandacht aan de rol, die toch wel zeer invloedrijke prelaten (afgevaardigden van de pausen) daar hebben gespeeld;
3. Calvijn noemt wel de drie pausen, die gedurende de jaren 1545-1563 direkt bij dit concilie betrokken waren (Paulus III, Julius III en Pius IV), maar... het gaat hem om de paus van Rome, de antichrist, die alles op alles zet, als instrument des satans, om de kerk des Heeren ten gronde te richten en het Evangelie van vrije genade te vernietigen.

Calvijn zag in vervulling gaan, wat voorzeggd was in 2 Thess. 2:3,4:

Wanneer de afval gekomen is, en geopenbaard is de mens der zonde, de zoon des verderfs, die zich tegenstelt, en verheft boven al wat God genaamd, of als God geëerd wordt, alzo dat hij in de tempel Gods als een God zal zitten, zichzelf vertoende, dat hij God is.

Wanneer we de verklaring lezen, die Calvijn geeft op 2 Thessalonicensen en bedenken, dat hij deze verklaring heeft uitgegeven in 1550, toen de eerste besluiten van het concilie hem bekend waren, is er geen twijfel aan, of Calvijn heeft bij de uitleg van bovenstaande tekst het pausdom voor ogen gehad, zoals dit in de per-

soon van paus Paulus III toen van zich deed horen. Voor hem heeft de apostel hier, geïnspireerd door Gods Geest, de paus als de antichrist (hij, die tegenover Christus staat) ten voeten uit getekend. De paus, die zich Christus' stedehouder noemt, is de innerlijke vijand, die onder de naam van Christus, Christus bestrijdt. In hetzelfde jaar, 1550, heeft Calvijn, en dan speciaal met het oog op het concilie, aan de jonge engelse koning Eduard VI zeer uitvoerig en buitengewoon scherp, geheel overeenkomstig de uitleg van 2 Thess. 2:4 en 5, in de Naam des Heeren alles, wat daar werd besloten, verworpen als één bewuste aanval op Christus en op het Evangelie der zaligheid.

Wanneer we dit alles in aanmerking nemen, moeten we ons zeer beperken in het aanwijzen van kerkhistorische en ook politieke achtergronden van dit concilie. We geven niet meer dan de hoofdlijnen aan van wat er in de drie perioden, dat het concilie vergaderde, behandeld werd. De nadruk zal dan vallen op de roomse leer, zoals deze werd vastgelegd en met name op het antichristelijke karakter van het pausdom, dat tijdens dit concilie zo duidelijk aan het licht kwam.

Telkens betrekken we hierbij de zienswijze van Calvijn.

I. *De eerste zittingsperiode* (13 december 1545 - 3 februari 1548)

De duitse keizer eiste, dat het concilie zou worden gehouden in zijn rijksgebied. Het oude stadje Trente lag nog juist in Oostenrijk, waar Karel V regeerde. Maar het had een italiaanse bevolking.

Deze keuze was een compromis geweest tussen de keizer en paus Paulus III. Dit compromis was al in 1542 tot stand gekomen, toen in Spiers op de rijksdag de pauselijke gezant, bisschop Morone was verschenen.

De protestantse vorsten, die een nationaal concilie eisten, protesteerden toen al tegen Trente.

Hoewel de paus reeds in dit jaar, 1542, drie legaten (gezanten) naar Trente stuurde, zou het eind 1545 worden, al eer het concilie geopend kon worden.

In een plechtige processie schreden vier aartsbisschoppen, één en twintig bisschoppen, vier generaals van de jezuiten, vele abten en theologen, naar de Domkerk. Kardinaal Del Monte bad om de leiding des Heiligen Geestes.

Van meetaan waren er grote tegenstellingen. De keizer, karel V, dacht dit concilie te kunnen gebruiken om de protestanten in zijn

land aan zich te onderwerpen. Maar dan moest hij hen wel tegemoet komen in hun eis: verbeteringen aanbrengen in het schandelijk verval van de kerk. Verder was het de keizer er om te doen, door het concilie de macht van de paus in te perken om zodoende zelf de handen vrij te hebben om in het kerkelijk leven in zijn landen orde op zaken te stellen.

De paus, die het zeer veroordeelde, dat de keizer zich met de protestanten (kettters!) in zijn land inliet, en dat de keizer zelf de zaken in zijn rijk op kerkelijk terrein dacht te regelen, dacht er niet aan, de verbetering van wantoestanden in de kerk (en in zijn eigen omgeving!) in handen te geven van een concilie. Dat was zijn taak, meende de paus. Het concilie moest, zo had hij zijn legaten opgedragen, de leer van de kerk op papier te zetten en dan vooral met het oog op de Reformatie.

(We kunnen wel zeggen, dat de Reformatie er aan heeft meege werkt, dat de leer van de roomse kerk op papier werd gezet en dat er een roomse catechismus kwam).

De keizer had in de strijd voor zijn belangen aan zijn kant de bisschoppen uit Italië, waar hij heer en meester was (b.v. van Venetië en Napels), maar vooral ook al de spaanse bisschoppen (hij was immers ook koning van Spanje). En dan de bisschoppen uit zijn duitse en oostenrijkse rijk.

De paus had de italiaanse bisschoppen een eed af laten leggen, dat zij de belangen van de pauselijke stoel zouden behartigen. En hij zorgde er wel voor, dat deze italianen op het concilie, wanneer er gestemd moest worden, in de meerderheid waren. Het ging de oude heer Paulus III om de roem van de wijsheid, de sterkte, de rijkdom van de man, die zat op de stoel van Petrus en zich diens opvolger waande.

En naast de paus en de keizer met hun zeer uiteenlopende belangen waren er dan de bisschoppen, die soms als vorsten leefden (denk aan de bisschop van Utrecht in ons land) en die toch naar hun opvattingen ook geleid werden door Gods Geest. Zij zagen de paus als een feilbaar man, die wel eens nodig had, door hen gecorrigeerd te worden. Zoals dat vroeger wel gebeurd was op de concilies van Constanze en te Bazel.

Geen wonder, dat de zittingen van het Concilie van Trente zich in januari en februari 1546 kenmerkten door hoog oplopende discussies tussen de drie genoemde partijen. De zeer handige legaat Del Monte bracht een voorlopige oplossing aan:

1. er zou gesproken worden over het dogma van de kerk (dat wilde de paus) en tegelijk over de hervorming van het kerkelijk leven (dat wilde de keizer);
2. de vertegenwoordigers, op het concilie aanwezig, zouden

vergaderen in drie groepen:

a. de 30 theologen zouden telkens een leerstuk bestuderen; b.v. de kerk, hoe ziet (zag) de roomse kerk dit leerstuk?; wat gevonden wordt, wordt gelegd naast de werken van Luther, Melancton: of naast de Augsburgse Confessie van 1530; waar wijkt de Reformatie af van de oude roomse leer?; wie leert, wat de Reformatie leert, is vervloekt;

b. de juristen zetten een en ander op papier en leggen het de legaten voor, die een en ander voorleggen aan de paus ter goedkeuring.

c. de bisschoppen houden zich bezig met allerlei zaken, die moeten dienen tot verbetering van de misstanden in de kerk; en zij bestuderen, wat de theologen hebben opgesteld.

In een generale zitting wordt dan (eens per maand, per twee maanden; 't zijn steeds meer maanden geworden) over een en ander gestemd.

Terwijl in februari 1546 Maarten Luther overleed en de keizer in Regensburg nog eens probeerde, de roomse en protestantse theologen tot overeenstemming te brengen, wat bepaalde leerstukken betrof, maakten de theologen in Trente de eerste banvloeken gereed tegen de leer der Reformatie.

De protestantse vorsten, die op de rijksdag fel tegenover hun keizer kwamen te staan, vertrokken naar Frankfort om daar te beraadslagen, wat er gedaan moest worden in het geval, dat de keizer, geholpen door de paus(!!!), een leger op de been bracht om de ketterij in Duitsland uit te roeien. (Waar de paus in Italië en de keizer in ons land al lang mee bezig waren).

Terwijl in Duitsland de legers van de paus en de keizer samen optrokken tegen het machtige leger (47.000 manschappen!) van de protestantse vorsten, verenigd in het Schmalkaldisch Verbond, werd er in Trente door de theologen hard gewerkt aan de afgrenzing van de roomse leer met de leer der protestanten. We laten hier de resultaten volgen.

1. Begin 1546 waren de theologen al begonnen met de leer omtrent de Heilige Schrift en de betekenis van de traditie. De latijnse vertaling van de Bijbel, de Vulgata, werd alleen geaccepteerd als Heilige Schrift. De mondelinge overlevering van het Evangelie en van wat de apostelen nagelaten hebben buiten hun brieven, bewaart de kerk als tweede bron voor het geloof naast de heilige Schrift. De overlevering ontvangt dezelfde eer als de Heilige Schrift.

Hier werd de scherpe scheidslijn getrokken tegenover het „Sola Scriptura”, alleen de heilige Schrift, der Reformatie.

2. Vooral tegenover Luther kwamen te staan de uitspraken over

de erfzonde. De trentse theologen gingen hierbij terug op Thomas van Aquino. Terloops kwam toen reeds naar voren de vraag of Maria ontvangen en geboren is zonder erfzonde.

3. Lijnrecht tegenover het „Sola Fide”, alléén door het geloof, van de reformatoren kwam de roomse leer der rechtvaardiging te staan. Of de theologen daarop hun best hebben gedaan! Vooral omdat men het hierover met elkaar beslist niet eens kon worden. De engelse kardinaal, Polen, is zelfs van het concilie weggelopen.

4. De sacramenten in het algemeen. Men nam er zeven aan. Wat de werkzaamheid betreft, zijn vooral de Doop en het Vormsel belangrijk volgens Trente. Een begin werd tijdens de eerste zittingsperiode gemaakt met het afzonderlijk nut van deze zeven sacramenten.

De besluiten (decreten), die, na in ontwerp opgesteld te zijn door de theologen, geformuleerd werden door de juristen en daarna bestudeerd werden door de legaten van de paus, werden, na de bisschoppen te hebben gehoord, meest zo gewijzigd of veralgemeend, dat ze in de generale samenkomsten een meerderheid verkregen. De besluiten konden dan namens de curie (paus en kardinalen) gepubliceerd worden. Mèt de daarbij behorende anathema's: „Vervloekt is hij, die leert...”

Met deze publicatie is men aanvankelijk heel voorzichtig geweest, omdat deze bekendmaking de politiek van de keizer doorkruiste ten opzichte van de protestanten in Duitsland.

De keizer, te velde, in Zuid-Duitsland tegen het leger van het Schmalkaldisch Verbond, liet door zijn afgezant duidelijk zijn ongenoegen blijken, omdat nog steeds niet was begonnen in de vergaderingen van de bisschoppen, hoe de vele misstanden, zowel aan het pauselijk hof als in het kerkelijk leven in het algemeen, uit de weg geruimd konden worden.

We zagen reeds, dat de paus en zijn legaten dit zagen als een speciale taak voor de roomse stoel.

Toen echter de strijd van de keizer, die er heel wankel voorstond, plotseling omsloeg in een groot succes voor de keizer door het verraad van de („protestantse”) Maurits van Saksen en de keizer zijn overwinning tegemoet ging (slag bij Mühlberg), moest men op het concilie wel ernst gaan maken met de behandeling van de reform-zaken binnen de roomse kerk.

Zoals te voorzien was, heeft dit geleid tot hoogoplopende ruzies. Met name tussen de spaanse en de italiaanse vertegenwoordigers op het concilie.

We behoeven hierop niet verder in te gaan. Paulus III, die juist op dit punt heel beducht was geweest voor een concilie en daarom zo

lang had getalmd met het samen te roepen, wilde maar al te graag een einde maken aan dit hem zeer ongelegen en niet welkome getier over hervormingen in de kerk, waarbij hijzelf heel nauw betrokken was. (En schuldig stond!).

Tegen de zin van de keizer werd op 3 maart 1547 op de zevende algemene zitting van het concilie het besluit genomen (betrachtigd op 11 maart) om het concilie over te plaatsen naar Bologna, een stad, dicht bij Rome, binnen de pauselijke kerkelijke staat. Vóór waren 35 bisschoppen en 3 generaals van de Jezuïetenorde; tegen waren 18 stemmen.

Deze laatsten (op de hand van de keizer) bleven nog wat in Trente vergaderen. De anderen trokken naar Bologna, waar ze wel enige tijd doorgingen met het vaststellen van roomse leerstukken, maar geen besluiten konden nemen.

De breuk tussen Paulus III en Karel V was nu definitief. De keizer kon niet anders doen, dan wachten op de dood van de oude stijfkop, zoals hij de paus noemde.

II. *Hoe Calvijn de voorbereidingen om tot het concilie te komen en de resultaten van dit concilie, gehouden van 13 december 1545 tot 3 maart 1547, beoordeelde.*

Calvijn kende de verhoudingen tussen de duitse keizer en de protestantse vorsten in 's keizers rijk van nabij. Hij kende de pauselijke slippendragers van nabij en was heel goed op de hoogte van de pauselijke politiek en diplomatie. Wat dat betreft had hij enorm veel geleerd op de door de keizer uitgeschreven godsdienstgesprekken, die verbonden waren aan de rijksdagen, welke de keizer ieder jaar belegde in Augsburg, Spiers, Regensburg, Worms, of in andere duitse steden. Calvijn was, tijdens zijn verblijf in Straatsburg (1538-1541) daar steeds aanwezig geweest. Voor het laatst te Regensburg van februari tot begin juli 1541.

Calvijn weet:

a. De keizer haat de leer der Reformatie, ook omdat daardoor zijn rijk verscheurd ligt. Maar hij kon niets tegen de Reformatie in Duitsland beginnen, omdat hij voortdurend in oorlog was met Frankrijk en het opdringende Turkse gevaar zijn rijk van verschillende zijden bedreigde.

b. De protestantse vorsten, verbonden in het Schmalkaldisch verbond, dwingen de keizer toezeggingen af met betrekking een nationaal hervormingsconcilie. Ze voelen niets voor een algemeen concilie, waar de keizer en de paus hun invloed zullen doen gelden.

c. Heel veel roomse bisschoppen, en in feite heel de roomse

christenheid zien uit naar verbetering van de ten hemelschreiende misstanden en wantoestanden binnen de pauselijke kerk. Paus Paulus III, die zelf en op zedelijk terrein, en op politiek gebied, zeer veel boter op zijn hoofd had, wilde wel voor het nader formuleren van de roomse-kerk-leer, met name tegenover de Reformatie, maar was fel tegen iedere vorm van een nationaal concilie en was bang voor een algemeen concilie, vooral, wanneer daar over de noodzakelijke verbetering in de kerken zou worden gesproken. Tenslotte kan de uiterst geraffineerde, diplomatieke, politiek georiënteerde paus Paulus III er niet meer onder uit, een italiaanse bisschop naar de rijksdag te Spiers te sturen (februari 1542) met de boodschap: laten we samen een plaats uitzoeken, waar het concilie kan samenkomen; ik nodig u uit, alvast uw vertegenwoordigers te benoemen. Zelf benoemde hij drie kardinalen, die hem zouden vertegenwoordigen.

We zijn hier toegekomen aan een belangrijk punt. Aan de keizer en de vorsten, en de vertegenwoordigers van de duitse steden heeft Calvijn namelijk een zeer ernstige, ter zakekundige, op de Schrift gegronde vermaning gezonden, waarin hij:

1. de indroevige toestand van de kerken beschrijft,
2. de dwalingen opsomt, die daarin algemeen zijn,
3. de noodzaak beklemtoont, deze, met de daaraan verbonden misstanden, te gaan verbeteren.
4. met kracht het optreden van Luther en andere reformatoren verdedigt, die reeds met die verbetering begonnen zijn,
5. zijn algemeen concilie onder leiding van de paus, de antichrist, radicaal afwijst en pleit voor een nationaal hervormingsconcilie in Duitsland.

De oproep van Paulus III aan de afgevaardigden uit alle landen om naar het concilie te komen, uitgevaardigd op 1 november 1542, en dan wel naar Trente, zoals Keizer Karel V had bedongen, leverde niets op. Er brak weer een oorlog uit tegen Frans I (Frankrijk) en Karel V. (Duitsland-Oostenrijk, Spanje).

Pas wanneer deze oorlog op 18 september 1544 eindigt met de voor Karel V voordelige vrede van Crépy en de beide vorsten besluiten, zich te zullen inzetten voor het houden van het algemene concilie te Trente, moest de paus wel zelf het initiatief nemen.

U weet: 13 december 1545 werd het geopend. Intussen waren de zaken in Duitsland op scherp komen te staan. De keizer eiste van de protestantse vorsten, dat zij zich zouden onderwerpen aan de uitspraken van het concilie. De protestanten weigerden, omdat zo'n concilie een zaak is van de paus. Ze lopen weg van de rijks-

dag, komen samen in Frankfort.

De keizer enerzijds, de protestantse vorsten anderzijds rusten zich toe tot de strijd.

Tijdens de eerste zittingsperiode van het concilie had de keizer de paus (Paulus III) beloofd in een geheime overeenkomst (9 juni 1546), dat, als de paus het verbond met de franse koning verbrak, hij dan de ketters in Duitsland zou gaan aanpakken. De trouweloze paus deed Frans I in de ban, leverde aan Karel V 12.000 manschappen en zegde de keizer de helft van zijn inkomsten toe uit zijn rijke kerkelijke goederen in Spanje.

In Trente organiseerde de paus alvast een groot feest, ter gelegenheid van de „heilige oorlog” van paus (nummer 1) en keizer (nummer 2) tegen de ketterij in Duitsland. En acht dagen na dit feest, deed de keizer de beide leiders van het protestants verbond in de ban: de hertog van Saksen en de landgraaf van Hessen. Niet, omdat ze ketters waren, maar omdat ze zich hadden vergrepen aan de kerkelijke goederen van de roomse kerk, heette het.

We weten, hoe dit alles is afgelopen. De keizer krijgt het met zijn leger heel moeilijk in Zuid-Duitsland. Maar de neef van de saksische hertog pleegt verraad. Maurits van Saksen gaat, samen met Karels broer, Ferdinand van Oostenrijk, de keizer helpen. En dan wordt het leger der protestanten verpletterend verslagen bij Mühlberg op 24 april 1547.

Maurits kreeg als loon het hertogdom Saksen. Maar Karel beloofde de luthersen toch nog gewetensvrijheid. En hij kwam spoedig met zijn plan, in Duitsland de kerkelijke zaken zelf te regelen, door zowel de roomse als de protestantse kerken te dwingen „samen op weg te gaan.”

U herinnert zich 's keizers „interim”, een voorlopige regeling voor alle godsdienstige zaken, wat leer(!) en liturgie betreft; tot een en ander nader zou worden geregeld op het concilie, waar Karel V de hele zaak op kerkelijk terrein meende naar zijn hand te kunnen zetten.

Dat was een enorme slag voor de paus!

Terwijl het concilie zich haastte om de roomse leer inhoud te geven tegenover de leer der Reformatie en de anathema's werden uitgesproken („Vervloekt zij, die leert...”), haastte de paus zich om het concilie te Trente te sluiten (men noemde het schorsen) en het over te plaatsen naar Bologna, op het rechtsgebied van de paus.

We moesten hierop nog wat breder ingaan, om Calvijn's reactie op dit alles te kunnen volgen.

Op 26 januari 1546 had Calvijn aan Farel geschreven (let a.u.b. op de data!)

U weet, dat de paus op huichelachtige wijze in de weer is, om van het Concilie van Trente af te komen. Er hippen daar wel veel kikvorsen rond. Toch horen we nog geen welluidend gekwaak. (De eerste zittingen van het concilie waren toen gepasseerd).

Op 17 maart 1546 schrijft Calvijn aan een bevriende predikant te Neurenberg:

De gesprekken tussen de keizer en de protestantse vorsten heeft de Heere in rook doen opgaan. Hij zal ze spoedig uit elkaar blazen.

Hier hebben we nog rust, wanneer de keizer ons althans niet in grote benauwdheid brengen zal.

Want men vermoedt, dat hij met zijn leger vanuit het zuiden (Italië, via Genève) door Zwitserland naar Noord-Frankrijk zal trekken. De hertog van Savoye en een leger uit Engeland zullen hem daar bijstaan.

Ik begeef mij alleen onder de bescherming des Heeren, nu ik zie, dat een groot gevaar ons bedreigt.

Terwijl het concilie door vergadert, onder druk van de paus alleen handelend over de leer, schrijft Calvijn dan op 16 november 1546 over de geruchten, die betrekking hebben op de strijd in Duitsland van de keizer tegen de protestantse vorsten:

Er loopt een gerucht, dat mij zeer in verwarring brengt en diep bedroeft, namelijk, dat Maurits zich met de vos (Calvijn bedoelt de keizer. K.) verbonden heeft en zijn neef (Johan Frederik, de keurvorst van Saksen. K.) en zijn schoonvader. (Filip van Hessen, de landgraaf van Hessen. K.) en daarmee tenslotte zichzelf in het verderf te storten. De satan moet hem wel totaal in bezit genomen hebben om dat te gaan doen!

Dan komt op 24 april 1547 de verpletterende nederlaag van de protestantse vorsten bij Mühlberg.

U weet, even te voren had de paus, die zich bedrogen gevoelde door de keizer, het besluit genomen, het Concilie van Trente over te plaatsen naar Bologna. Calvijn heeft toen op 18 mei 1547 geschreven:

Wij zijn nog zeer in spanning over de algemene toestand van de kerk. Wil de Heere ons zo hard kastijden, dat Hij de tyran,

die er alleen maar op uit is, alles te verwoesten, de vrije loop laat, dan moeten wij ons voorbereiden op het lijden. Omdat Hij, in Wiens dienst wij staan, heerst temidden van de vijanden (Ps. 110:2), moeten we lijdzaamheid betrachten en ons toch nog troosten met de hoop, op wat in deze psalm verder volgt: Hij versmelt de vijanden. Maar ik hoop toch nog, dat de Heere uitkomst zal geven tegen deze grote onrust en mededogen zal hebben met onze zwakheid, en dat Hij de boosheid van hen beteugelt, die thans voortijdig triomferen. Dat Hij zal triomferen over hen.

Wat moet het voor Calvijn schokkend zijn geweest, dit alles vanuit Genève te moeten beleven! Als een Elia op de Karmel had hij in zijn reeds genoemde vermaning aan de duitse keizer en de op de rijksdag te Spiers vergaderde vorsten de gruwel aangetoond van de valse leer van Rome en had hij de misstanden helder en klaar aangetoond van de valse roomse kerk. Hij had keizer en vorsten opgeroepen, de paus, die hij de antichrist noemde, de rug toe te keren en samen een aanvang te maken met het verbeteren van het kerkelijk leven. Hij achtte een algemeen concilie onverwepelijk, omdat de paus daar de touwtjes in handen zou hebben. Een nationaal concilie achtte hij gewenst. Dat had hij in 1542 geschreven.

En nu, begin 1547, stond het met zoveel moeite en zorg gestichte gebouw der lutherse reformatie in Duitsland op het instorten en was de keizer bezig een „samen-op-weg” belijdenis en kerkelijk reglement te creëren, dat Rome en de Reformatie onder zijn leiding tot één kerk zou moeten verenigen.

De oppermachtig optredende keizer gaat weldra dat besluit, het Interim van Augsburg (1548), opdringen aan de duitse kerken. Predikanten, die hieraan niet willen meewerken, worden geschorst; de meeste stadsbesturen bukken voor de keizer en dwingen de kerken de keizer te gehoorzamen. Naar het voorbeeld van Engeland (later, onder koningin Elisabeth) dreigt in Duitsland een half roomse, half lutherse kerk te ontstaan. Met de keizer als hoofd. En intern is het gevolg, dat de predikanten in Duitsland onder elkaar het helemaal niet met elkaar eens zijn en, wat nog luthers is, verscheurd wordt.

Ook in Zwitserland beven de protestantse kerken voor het optreden van de keizer. Zal hij ook dáár zijn gruwelijke kerkelijke ordonnantie opdringen? In Constanze was dat reeds het geval.

Calvijn, die wel vreest, vlucht echter niet voor het dreigen van deze keizer, die met zijn Alva en zijn Granvelle en hun spaanse troepen, de duitse kerken zijn voorlopige kerkelijke regeling op-

dringt. Dat deed Elia. Neen, hij heeft met kracht het werk ter hand genomen, waartoe hij zich door de Heere geroepen wist:

1. In Duitsland, na Luthers overlijden in 1546, tracht hij de lutheranen te winnen voor de leer der Waarheid naar Schrift en belijdenis. Hij tracht Melanchton daarvoor te winnen.

2. In Zwitserland zet hij alles op alles om de zwinglianen te verenigen met de gereformeerde gemeenten, met name met Genève. Hij heeft de züricher reformator, Bullinger, daarvoor gewonnen en het komt tot een Consensus, tot een overeenstemming van gevoelens (1549).

3. Er moet (op verzoek van o.a. Farel) een verweerschrift komen tegen de besluiten, die genomen zijn te Trente. (Tijdens de eerste periode van vergaderen aldaar: december 1545-maart 1547).

4. Er moet ook komen (op verzoek van o.a. Bullinger) een krachtig verweerschrift tegen het Interim van Karel V, waarin deze de kerken in Duitsland dwingt tot samengaan onder de door hem voorgeschreven belijdenis en liturgie.

Wat het verweerschrift (antidotum) betreft, schrijft Calvijn op 28 december 1547 aan Farel, nadat hij aan zijn vriend het concept ter goedkeuring had voorgelegd (Farel had daar heel veel waardering voor!):

Nu begint mijn antidotum (verweerschrift) te bevallen, gezien de wijze, waarop u het prijst. Want voordien bevredigde het mij niet. (Er was dus een en ander in gewijzigd. K.). Het is wel zo, dat u, die mijn dagelijks werk kent, ja, de strijd, waarin ik me niet meer oefen, maar die ik van me afschud (de felle strijd tegen de libertijnen in Genève; denk aan Perrin, Vandal en Buthelier. K.), mij misschien kunt vergeven, wat niet geheel volkomen is.

Ik verwonder mij er heus over, dat ik nu voor een lezenswaardig geschrift kan instaan. Wanneer het mij en mijn collega's vermaant, met ongebroken moed pal te staan, weet dan, dat noch gevaar, noch moeiten, mij de moed hebben doen verliezen. Maar omdat ik in deze verwarde toestand soms radeloos ben, wenste ik wèl, dat de Heere mij afscheid deed nemen.

Wanneer Bullinger vanuit Zürich er bij Calvijn op aandringt, ook een verweerschrift te schrijven tegen het Interim van Karel V, vraagt Calvijn eerst, wat Bucer uit Straatsburg daarvan denkt. Dan pas begint Calvijn, – denkt u eens: naast al zijn werk in Genève en al zijn zorgen – met dit zeer belangrijke geschrift, met name voor de duitse protestanten.

Beide verweerschriften behoren, met de „vermaning” van 1542

aan de keizer en de duitse vorsten, tot de reformatische geschriften, die het nog meer dan waard zijn, te worden vertaald en te worden gelezen.

We zullen uit het verweerschrift tegen de besluiten van Trente slechts twee gedeelten aanhalen.

De paus controleert hier de Heilige Geest. Want zodra men een besluit heeft gereedgemaakt, wordt het overgebracht naar Rome om te vernemen wat hun afgod daaromtrent te zeggen heeft. De heilige vader schraapt door of voegt er een en ander aan toe, al naar hij oordeelt. In allerijl keert dan de heraut terug naar Trente. Dan leest de scriba in de eerstvolgende zitting hetgeen tevoren al vastgesteld is, voor. De ezels, die het aanhoren, geven met hun lange oren te kennen, dat ze hetgeen besloten is, goedkeuren. Zo is er dan weer een orakelspreuk bijgekomen, die een bindend gezag heeft voor heel de wereld.

Wie zal het me kwalijk nemen, dat ik, steunend op het Woord des Heeren, mijn stem verhef tegen zo'n concilie en dat ik de vrijheid neem om de aap, die zichzelf een statiemantel om de schouders geworpen heeft, te ontmaskeren en in al zijn naaktheid als aap te laten zien?

Ik dacht, reeds voldoende te hebben aangetoond, dat wij voor deze neptunische vaders met hun drietand niet zó bang zijn, dat we hen met Gods Woord in de hand niet heel rustig onder ogen zouden durven komen.

(Neptunis (af-)god van de zee, met zijn wapen, in de hand. Trente, latijns Tridentium houdt verband met drietand. K.)

Op het Concilie van Trente, dat in zijn eerste zittingsperiode slechts zeven keer kwam tot definitieve besluiten over de leer tegenover de Reformatie, was besloten, de latijnse vertaling als authentiek te aanvaarden, maar daarnaast de overlevering, de traditie. Beide zeer beslist aan te houden als door de Heilige Geest meegegeven voor leer en leven der roomse kerk.

Ook aan de apocriefe boeken werd gelijk gezag toegekend als aan de canonieke Bijbelboeken.

Calvijn schrijft daarover:

Zo maakt men de Bijbel tot een wassen neus, waarmede ieder naar welgevallen kan doen, wat hij wil.

Toen de toeëigening der zaligheid ter sprake was gekomen in Trente, was besloten:

„Vervloekt is, die zegt: De rechtvaardigmaking is een vrucht aléén van het geloof.”

Calvijn antwoordt op dit anathema:

De trentenaars leren, dat tijdelijke straffen en het vagevuur de zonden kunnen verzoenen voor God. Zo willen zij de Heere bevredigen met tijdelijke straffen.

Dat is volgens hen mogelijk en heel simpel. Maar wij, die na langdurige ontdekking door de Heilige Geest niet anders voor Gods aangezicht kunnen verschijnen dan schaamrood en vernietigd door de last van de zonden, roepen uit met David: „Wie zou de afdwalingen kunnen verstaan. Reinig mij van mijn verborgen afdwalingen.”

O neen! zo iets valt ons verre van gemakkelijk. Zij die leren, net als de blinde heidenen, dat men aan Gods gerechtigheid kan voldoen door tijdelijke boetedoeningen, zij dromen en beuzelen. Trouwens, in de hele Bijbel wordt nergens over een vagevuur gesproken.

We zouden heel graag door willen gaan met dergelijke citaten. Misschien echter komen wij (of anderen) nog wel tot het vertalen van de beide eerder genoemde verweerschriften. En u kunt zelf hierover heel veel lezen in Calvijn's Institutie, die na 1547 op meerdere punten is aangevuld met Calvijn's krachtig verweer tegen de besluiten, en de daaruit voortvloeiende anathema's van het Concilie van Trente, welke, zoals u weet, tot op deze dag nog van kracht zijn. (Calvijn heeft in 1559 deze herziene en aangevulde Institutie opnieuw laten drukken).

III. *De tweede zittingsperiode* (1 mei 1550 - 28 april 1552)

De periode 3 maart 1547 tot 1 mei 1550, waarin het Concilie van Trente in diepe slaap gedommeld was, is een zeer bewogen tijd geweest.

In hetzelfde jaar, dat Karel V door zijn overwinning op de protestantse vorsten in Duitsland het toppunt van zijn macht bereikte (1547), overleden zijn vijand Frans I, de franse koning, met wie hij steeds weer in oorlog was geweest, en ook de engelse koning, Hendrik VIII, die de kerk in Engeland had losgemaakt van de roomse stoel, waarop Paulus III troonde.

De keizer hield nog steeds vast aan het Concilie van Trente. Hij wilde dit concilie gebruiken om daar zijn kerkelijke politiek (éénwording van de gescheiden kerken in Duitsland) haar beslag te doen krijgen. De duitse vorsten en hun (lutherse) theologen be-

loofde hij vrijgeleide, wanneer ze bereid waren, er heen te gaan. Paulus III was woedend op de keizer, omdat deze zich te veel liet met de ketters (luthersen) in zijn land en omdat hij, als ware hij hoofd van de kerk in Duitsland, te weinig geneigd was, de paus als enig hoofd der kerk te erkennen.

Het wachten was nu maar op het overlijden van de „oude stijfkop”, zoals de keizer Paulus III noemde. Op 10 november 1549 kwam het einde van deze paus. Hij liet een spoor van in het oog lopende wandaden achter en een schier onontwarbare kluwen van problemen.

Dat bleek wel, toen de kardinalen 71 dagen nodig hadden om een nieuwe paus te kiezen; een man, die bekwaam werd geacht om het evenwicht te vinden tussen de zeer uiteenlopende belangen op allerlei gebied van de machthebbers in Spanje, Italië, Frankrijk en Duitsland en van vele schier oppermachtige bisschoppen. Het zou kardinaal Del Monte worden, die reeds tijdens de eerste zittingsperiode van het Concilie van Trente daar een belangrijke rol had gespeeld.

Toen hem gevraagd werd, na gekozen te zijn, of hij het Concilie van Trente weer bijeen zou roepen, was zijn antwoord: „Ja, maar dan wel zó, dat dit concilie wel met kracht de uitroeiing van de ketters gaat ter hand nemen, maar geenszins zal dulden, dat het gezag van de heilige stoel wordt aangetast.”

De nieuwe paus, die zich Julius III noemde, paaide de fransen met schone beloften, om deel te nemen aan het bijeen te roepen concilie.

Omdat Julius III het steeds had over de „voortzetting” van het Concilie van Trente, betekende dit, dat hij de reeds genomen besluiten van Trente tegen de leer der reformatoren onverkort wens te handhaven. Dit bracht de keizer in moeilijkheden, die op zijn beurt de luthersen naar Trente wilde lokken, omdat daar alleen maar gesproken zou worden (volgens hem) over de verbetering der kerkelijke misstanden.

De keizer trachtte de luthersen gerust te stellen: hij stond er borg voor, dat in Trente niets zou besloten worden, wat niet overeen kwam met de Schrift en de leer van de kerkvaders.

Zo werd dan het concilie te Trente heropend. Op 1 mei 1550.

Calvijn had op 4 maart 1550, kort na de „kroning” van Julius III, aan Farel geschreven, op 4 maart 1550:

De nieuw gekozen paus moet wel een bijzonder wonderding zijn, omdat de beste kunstenaars zó lang er aan gewerkt hebben om hem tot stand te brengen (71 dagen waren de „kunstenaars”-kardinalen in conclave. K.).

Een meer passende was er niet te vinden als leider van de be-raadslaging te Trente.

Inderdaad, Julius III was een „wonderding”.

Eén van zijn pauselijke daden was, in zijn plaats een nieuwe kardinaal benoemen. En dat werd een jongen van 16 jaar, die de apen van de nieuw benoemde paus verzorgd had. Toen andere kardinalen daartegen bezwaar maakten, antwoordde Julius III: „Welke deugden en verdiensten hebt u dan in mij gevonden, die u hebben kunnen bewegen, mij te verheffen tot de pauselijke waardigheid?”

Hoe gespannen de verhoudingen waren tussen de paus, keizer Karel V en de franse koning Hendrik II, bleek reeds bij de opening. Er waren slechts vijftien bisschoppen in totaal komen opdagen. Uit Frankrijk was er niemand.

De keizer had wel gezorgd voor een aantal bisschoppen, die op zijn hand waren. En zelfs had hij het gedaan gekregen, enkele protestantse vorsten uit Duitsland naar Trente te lokken. Beschamend was het, toen één van de vertegenwoordigers der lutheranen het woord kreeg, dat zijn onderdanig, lafhartig betoog, gericht tot de „eerwaarde vaders van het concilie” (schande, hen zo aan te spreken!) op niemand enig indruk maakte.

De paus waagde het niet, uit vrees voor de keizer, die de luthera-nen wilde ontzien, de besluiten met betrekking tot het Heilig Avondmaal, reeds genomen op de eerste bijeenkomst van het concilie, definitief te laten vaststellen. Er zou later opnieuw over worden gesproken.

De tweede zittingsperiode, die onder leiding stond van de italiaanse kardinaal Crescenci, heeft weinig uit kunnen richten. Er waren trouwens slechts vijftien stemgerechtigde bisschoppen en abten.

In mei 1550 begon het werk van dit concilie en pas in de herfst van dat jaar werd de zitting gehouden, waarin de roomse leer met betrekking tot het Avondmaal (de paapse mis), omtrent de transsubstantiatie-leer (Christus' lichamelijke tegenwoordigheid), de leer van de boetedoening (absolutie-vergeving der zonden) met het laatste oliesel (het-zevende-sacrament der stervenden) werd vastgesteld. Wat geleerd werd, werd in het latijn voorgelezen. Dan konden de keizer en de lutherse vorsten er niets van verstaan. En de anathema's, de vervloekingen, over hen, die anders leerden, werden wel op papier gezet, maar niet voorgelezen. Dat kwam later wel, werd gedacht.

Schande, dat het lutherse Brandenburg toch zijn fiat gaf aan genoemde besluiten!

De protestantse vertegenwoordigers van Württemberg, Straatsburg en Saksen (onder wie de theologen Brenz en Marbach!) gaven te kennen, dat ze zich over de genomen besluiten nog nader wilden beraden (!). Ze waren nog wel zo „moedig”, dat ze vroegen, of de eed van trouw, die de aanwezige „vaders” (bisschoppen, abten en kardinalen) tevoren hadden moeten afleggen in handen van de paus, niet kon worden ongedaan gemaakt.

De paus echter verbood elke discussie hieromtrent. Zodoende kwam het nooit tot enige verhandeling over de hervorming binnen de roomse kerk, waartoe de keizer de duitse theologen had uitgenodigd.

Melanchton is, op aandrang van zijn keurvorst, de verraderlijke Maurits van Saksen, wel op reis gegaan naar Trente. Maar hij is niet verder gekomen dan Neurenberg. Toen hoefde het niet meer, want...!!!

Terwijl de keizer met zijn veldheer Alva en zijn adviseur Granvelle (de vader van Granvelle, die in 1573 in ons land als opvolger van Alva landvoogd werd) op weg was naar Trente en reeds in Innsbrück (Oostenrijk) was aangekomen, kwam ook 's keizers „vriend”, Maurits van Saksen, daar aan.

Achter de schermen had hij de afgelopen winter 1550-1551 een sterke troepenmacht op de been gebracht (De keizer dacht, om de oproerige stad Maagdenburg in bedwang te houden). In Duitsland verspreidt hij het manifest: Als protestant!) ben ik noch de keizer, noch het concilie rekenschap verschuldigd. Doe als ik: schudt het juk van de keizer af!

Hij nam de keizerlijke stad Augsburg in, dirigeerde zijn enthousiaste troepen naar Zuid-Duitsland, en dan door Oostenrijk naar de Donau. En terwijl hij in Innsbrück logeerde, gaf hij in de nacht de troepen bevel, de Donau over te steken, Innsbrück binnen te trekken en de keizer gevangen te nemen.

De keizer kon ternauwernood ontkomen, maar werd weldra genoodzaakt, een voor hem zeer vernederende vrede te sluiten.

Het concilie stooft, zoals u begrijpen zult, uiteen. Dat was 28 april 1552. Het werd voor onbepaalde tijd geschorst.

IV. *Calvijn opnieuw aan het woord over het Concilie van Trente*

Calvijn heeft zijn visie op het Concilie van Trente zeer uitvoerig neergelegd in een brief aan de godvrezende, nog zeer jeugdige Eduard VI, die zijn goddeloze, uitermate wrede vader in 1547, na diens dood, was opgevolgd.

Deze brief is geschreven, of liever is gedateerd *12 januari 1551*.

Midden dus in de tweede zittingsperiode van dit concilie. Een andere berief, waarin Calvijn in het bijzonder het pausdom onder de loupe neemt, maar dan ook in verband met het Concilie van Trente, schreef Calvijn op *29 februari 1552*, dus kort vóór het concilie in april uit elkaar stooft, aan de nieuwe koning van Denemarken, Christiaan III. Aan beide brieven hopen we veel aandacht te besteden.

Het moet Calvijn wel tot grote verwondering gebracht hebben, toen in Engeland de enige zoon van de beruchte Hendrik VIII koning werd.

Gezien zijn nog zeer jeugdige leeftijd stond deze Eduard onder leiding van zijn oom, de hertog van Sommerset. Deze hertog, zeer Bijbelse christen als hij was, en de aartsbisschop Cranmer, kregen toen, in 1547, eindelijk gelegenheid om (de jonge koning zag niet liever) de hervorming met kracht door te zetten in Engeland en Schotland. Mannen als Bucer en a Lasco gingen naar Engeland. En vele knechten des Heeren, die hadden moeten vluchten, keerden terug naar hun vaderland.

Met alle genoemde personen stond Calvijn in uitvoerige correspondentie.

In het reeds genoemde schrijven van 23 januari 1551 aan Eduard VI laat Calvijn uitkomen, dat hij zich goed op de hoogte had gesteld van wat er op het Concilie van Trente was behandeld. Dat betreft, hetgeen besloten is, onder verwerping van de leer der Reformatie, van 13 december 1545 tot 3 februari 1548, gedurende de eerste zittingsperiode van het concilie.

Maar dat betreft evenzeer de tactiek, liever de politiek van de nieuwe paus, Julius III, die we op de eerste zittingsperiode hebben leren kennen als kardinaal Del Monte.

Calvijn had reeds eerder aan koning Eduard VI de commentaren (twee delen) opgedragen op het Boek Jesaja. Op 23 februari 1551 draagt hij de jonge vorst de commentaren op de Algemene Zendingsbrieven op.

En daaraan voegt hij dan de hierna volgende brief toe, die handelt over het Concilie van Trente.

Laten we hierbij tevens bedenken, dat het de paus niets liever zou zijn, dan dat Genève, gelegen op het knooppunt Italië-Spanje-Frankrijk-Duitsland, door deze landen, in combinatie met zijn leger, met geweld werd teruggebracht in de schoot van de roomse kerk.

Het is een wonder, dat de Heere dit heeft verhinderd, door onder de vorsten en de kerkelijke leiders, van deze landen een revaliteit toe te laten, zó groot, dat men elkaar het bezit van Genève mis-

gunde.

We hopen daar nog wel op terug te komen.

Hier volgt dan het belangrijke schrijven over het concilie aan Eduard VI.

Zo er waarlijk ooit een tijd was, dat men de Waarheid Gods dapper en vrij behoorde vóór te staan, dan is dat in deze dagen wel bijzonder nodig. Dit kan ieder duidelijk zijn. En dan spreek ik niet over de gruwelijke wreedheid, die bijna overal de belijders van de zuivere waarheid des Heeren wordt aangedaan. Ik wil het ook niet hebben over allerlei lage praktijken, hier heimelijke lagen, daar openlijk gewapenderhand optreden, waarmee satan Gods waarheid bestrijdt. We zien, hoe in plaatsen, waar niet zo lang geleden de zuivere leer der godzaligheid nog woonde, nu door het Interim van de keizer, dat op de reformatie uit is, die trawanten van de roomse antichrist de waarheid hebben vervalst en verdorven. Ze bespotten Christus daarmee, alsof ze Hem in plaats van een scepter een rietstok in de hand geven, in plaats van een kroon een doornenkroon op Zijn hoofd zetten (Matth. 27:29). Zodoende hopen de listige vervalsers (van de religie. K.), dat door deze listen de zuiverheid van het Evangelie van lieverlede uitgeblust zal worden. Hoe slap zien dan velen zulke schandelijke beschimpingen van Christus aan, die toch liever honderdmaal het leven moesten durven wagen, dan dat ze nu met hun trouweloos stilzwijgen hun leven (ik weet niet voor hoeveel dagen) denken wat te kunnen verlengen.

Calvijn zegt hier in enkele zinnen heel veel. U weet van het Interim, dat Karel V de roomse en de protestantse kerken opdrong in 1547/1548, nadat hij de protestantse vorsten bij Mühlberg had verslagen. Dat keizerlijk bevelschrift was een soort belijdenis met bijbehorende liturgie, dat, na aanneming door genoemde kerken, bedoeld was om daarna aangenomen te worden door het op handen zijnde concilie. Calvijn klaagt er over, dat heel veel lutherse predikanten dit stuk, waarin Christus opnieuw wordt gekruisigd (aan de mis wordt daarin vastgehouden), voor lief hebben genomen, in de hoop nog een poosje predikant te kunnen blijven. We weten echter ook, dat heel veel bekwame lutherse predikanten hebben geweigerd, dit Interim te aanvaarden en dat zij werden geschorst.

Calvijn zegt: het Interim van de keizer deformeert, het ontwricht de waarheid. Terecht!

Ondertussen beweert men, dat de paus (nu Julius III. K.) om zijn gruwelijke tragedie met de Zoon van God, Die hij opnieuw kruisigt, teneinde te brengen, zijn schijnconcilie weer wil bijeenroepen. Hij is bezig om de Naam van Christus uit te roeien en de kerk om te brengen; hij woedt als een woeste moordenaar. (In Italië, door de Jezuïetenorde, onder zijn voorganger erkend K.).

Hoewel hij daarmee bezig is, gebruikt hij de vermomming van een concilie om, hoe dan ook, als met een heilig zwaard over te kunnen gaan tot een algemene slachting. Zo handelde zijn voorganger, Paulus III, op het gehouden concilie. Al degenen, die liever hun leven lieten, dan dat ze de waarheid zouden verloochenen, heeft hij overgeleverd om geslacht en vermoord te worden. Dit ijselijk drama heeft hij te Trente voorgesteld, maar dan zo goed mogelijk met verf bestreken, om daarmee, als met een laatste donderslag, het Evangelie neer te slaan en te vernielen. De goede vaders zijn toen begonnen met enkele bliksemen gereed te maken in hun zittingen. Ze wilden daarmee de ogen van de eenvoudigen verblinden. Maar de hele voorstelling ging door een zacht „windje” vanuit de pauselijke stoel in rook op. Alleen te Bologna is een klein volkske blijven hangen om voortdurende angst aan te jagen.

(Paulus III schorste immers het concilie in februari 1548. Het werd verplaatst naar Bologna in Italië, gelegen in het pauselijk gebied).

De opvolger van Paulus III, Julius, die in het spel te Trente de eerste en voornaamste rol heeft gespeeld, heeft nu gezegd, dat hij zich gereed maakt tot een nieuwe veldtocht. Er zijn er velen, die beweren, dat hij zich aanstelt (doet alsof). Zou hij denken, dat dit concilie het laatste middel is om de leer van het Evangelie te verdrijven uit het hart van de mensen? Door met gruwelijke en verschrikkelijke besluiten (anathema's, vervloeking K.) tegen ons te donderen op de concilies? Maar het doet er weinig toe, of hij veinst of van harte achter het bijeenkomen van het concilie staat. Immers de zaak is tot nog toe wel duidelijk: Luther is begonnen, allen, die de tyrannische burch bezet hielden (de pausen. K.) te verwerpen. Die pausen konden veel verwachting koesteren van een concilie, hoe dat dan ook wordt gehouden. En toch hebben zij dit middel, het zij tot genezing of als remedie voor de kwalen, precies eender geschuwd als iemand, wiens lichaam vol zwe-

ren zit en die doodsbang is, dat de chirurgijn hem aanraakt. De kinderen zingen er een algemeen bekend liedje op: „het pausdom kan door een concilie op geen andere manier geholpen worden, dan dat men het met een ijzer afbrandt of afsnijdt.”

Toch kan ik niet inzien, waarom de pausen zo bang zijn voor een concilie. Of ze moeten een kwaad geweten hebben, dat altijd doet vrez en beven. Want ik vraag u: wat is toch die vuile vergadering te Trente anders geweest, dan een ijdel middel om schrik aan te jagen? (Ook al gaven ze het de naam van een heilig, algemeen, de hele wereld omvattend concilie!).

De paus is er niet door bewogen om zijn wellusten na te laten. En hij hoorde er de trompetten klinken en de trommels slaan, tot zijn dagelijkse blijdschap.

Gesteld eens, dat hij vernam, dat men van alle kant het concilie heel ernstig nam, ja, dan had hij reden om te vrez en, omdat de grote menigte dan zeker zou murmureren en grote beroering zou verwekken. (Vanwege de schandelijke misstanden in de kerkelijke staat van de paus. K.). U gelooft toch niet, dat de paus door zo'n concilie als dat van Trente was, meer verschrikt werd dan van zacht klinkende belletjes, die hem deden wegdommelen in een rustige, zoete slaap?

Immers, zo gaat het er daar naar toe: twee of drie kardinalen worden verkoren, geheel naar het goeddunken van de paus, om op het concilie leiding te geven. Ze komen voort uit 's pausen schoot. Dan gaat dezelfde tyran uit de menigte van zijn hovelingen een slechte knaap huren, die hij elke maand wat dukaten in de hand stopt. Deze knaap krijgt mombakkes voor van de paus. Hij zal op slaafse wijze voordragen, wat men hem gedikteerd heeft. Zo was er in Trente een zekere Robert, een blinde. Ik heb hem met m'n eigen ogen in Regensburg (op de rijksdag, 1541. K.) bezig gezien. Wat ijverde hij voor de paus! Hij trachtte mij er toe te brengen met zijn vleierijen, een gesprek aan te gaan met kardinaal Contarini (afgezant van de paus. K.).

Zo ijlen, wanneer de paus dit nodig oordeelt, uit Italië de bisschoppen met drie mijten op naar Trente (kardinaalsmutsen. K.). Daar zijn er velen te vinden. Ook uit Frankrijk en Spanje komen daarheen opgeblazen en zotte „geestelijken”. Onder hen zijn er, die berucht zijn vanwege het achter hen liggende leven. Maar als ze weer naar huis terugkeren, hopen ze zich er op te kunnen beroemen, dat ze de kerk goede en trouwe dienst hebben bewezen. Verder komen uit alle spelonken,

waarin monniken zitten, massa's kikvorsen op deze poel aanspringen. Met hun gekwaak proberen ze alle waarheid weg te bannen.

Of ik met deze voorstelling van zaken iets nieuws beweer? Neen! Iedereen, die de laatstgehouden vergadering te Trente meegemaakt heeft, zal zeggen, dat het er zo toegaat. Wat is er dan, dat de paus te vrez en heeft van deze wachters bij zijn heilige stoel. Ten eerste, hij heeft ze aangetrokken als zijn slaven, en ten tweede: het is hen nergens anders om te doen, dan bij de paus in de gunst te komen. In het bijzonder zal onze Julius, die in deze koophandel goed thuis is, zo'n concilie zo vaak bij elkaar brengen, als het hem gelegen komt, spelenderwijs, opdat hij het dan naar zijn hand kan zetten.

Het is immers zo, dat hij in de korte tijd, dat hij paus is, heel wat Dominicanen de rode hoed opgezet heeft. Dat schijnt een voorspel te zijn van wat te wachten staat.

Men beweert, dat hij altijd voor deze orde veel belangstelling heeft gehad. Maar zo'n mildheid heeft in dit geval een diepere achtergrond. De paus weet namelijk heel goed, dat er geen brutaler soort mensen is, dan deze bedelaars. Al dikwijls heeft deze paus hun onbetamelijke en snode dienst misbruikt om hier of daar zijn wil in door te drijven. En als hij ze eenmaal tot een heerlijke staat verheven heeft, dan weet hij wel, dat ze de brutaalsten en meest onbeschaamden zijn om uit te voeren, wat tegen alle recht en billijkheid indruist.

En dan, de paus weet ook wel, hoevele honden er zijn, die, als ze eenmaal zulke lekkere brokken hebben geproefd, zullen losbreken en om strijd zullen vasthouden aan wat ze begeeren.

Daarmede wil ik niet zeggen, dat zij helemaal mis zijn, die beweren, dat hij (de paus) geen concilie begeert. Maar wanneer hij het schouwspel opgezet zal hebben, zal hij zeker van hier of daar een snelopkomende plasregen verwekken, die het hele spel weer zal verstoren. Trouwens, wanneer het hem gelegen komt, zal hij al bij het begin van de voorstelling de gordijnen dichttrekken.

Hoe nietig echter zo'n concilie kan schijnen te zijn, het zal de paus dienen als een middel om Christus neer te vellen en wat er van de kerk overblijft, te vermorzelen.

Nu deze prins in goddeloosheid zo boos en schamper de eer van God aantast en daarmede ons aller zaligheid, kan het toch niet, dat wij deze heilige zaak laten voor wat zij is en deze overleveren in de handen van deze vijand van God en Zijn Woord. Ja, liever zouden we honderd doden sterven, als dat

mogelijk was, dan dat wij, door ons slap aan te stellen, zo'n schandelijke, nooit vertoonde en barbaarse verdrinking van de leer, die naar de godzaligheid is, onbekend en verborgen zouden doen blijven.

Nemen we eens even aan (op zich is dit ongeloofwaardig), dat de paus en zijn handlangers in alle ernst zouden nadenken over het bijeenroepen van een concilie, dan zal Christus wel niet in zijn eerste aanzet zo gruwelijk bespot worden. Maar toch zal daar een samenrotting tegen Hem de kop op steken. Ja, hoe meer dit pauselijk concilie gewicht, schijn van heerlijkheid en naam zal krijgen, hoe meer het een schadelijke en afschuwelijke pest zal zijn om de kerk te verderven.

Het is dan ook niet te verwachten, dat zo'n vergadering, bijeengeroepen door de antichrist, door de Heilige Geest geleid wordt en dat zodoende de dienstknechten van de satan een weinig matiging zouden betrachten. Zo zal het niet zijn. Want ten eerste zal de paus, een openbare en gezworen vijand van Christus, daar de hoogste plaats innemen. Hij zal dan wel net doen, of hij de mening vraagt van de hem omringende bisschoppen, maar ze zullen allen, alleen al op het zien van 's pausen aangezicht, doen en zeggen, wat hem belieft. Wat zou het ook uitwerken, wanneer men veinst in een vergadering, waarin alle goddeloosheid hoogtij viert.

Ik wil het er niet over hebben, wat van iedere kardinaal afzonderlijk gezegd kan worden. Dat in het college als geheel – een zeer heilig gezelschap zal men het noemen – deels heerst een epicureïsche verzoeking van God, andersdeels een wilde haat tegen de waarheid en een openlijke woede tegen alle vromen, dat ligt voor de hand.

En wat de geestelijke stand der bisschoppen betreft, bestaat deze bijna niet uit dezelfde monsters? O zeker, er bevinden zich onder de bisschoppen thans ook wel luie ezels, die God wel niet zo openlijk verachten, ook niet zo vijandig de zuivere leer bestrijden, maar die zich zo lekker thuis gevoelen in hun verdorven situatie, dat zij voor geen verbetering vatbaar zijn.

Daar komt echter nog dit bij: de bevoegdheid om besluiten te kunnen nemen, ligt bij weinigen. En juist bij dezen is het betrachten van de vroomheid niet te vinden; zij zijn de dapperste voorvechters voor de belangen van de roomse stoel. En de rest, dat zijn maar nummers.

Wie van hen de gruwelijkste aanklacht tegen ons naar voren brengt, krijgt de grote meerderheid achter zich; niet alleen van de meest eenvoudigen, maar ook van de voornaamsten.

Deze laatsten, omdat ze daarin hun eisen wensen verwoord zien, òf omdat ze door eerezucht worden gedreven, òf omdat ze gedwongen worden door vrees. Maar deze allen zeggen er „amen” op.

Ik wil niet generaliseren. Onder de duizend concilianten zullen er misschien twee of drie zijn, die zich enigermate vóór Christus zullen uitspreken, mensen met een recht oordeel en verstand. Al zullen ze niet onpartijdig zijn, maar hoe zouden ze durven ingaan tegen de boosheid van het gehele lichaam! Ik denk hierbij aan Petrus Paulus Vergerius te Trente. (Vergerius was één van de gezanten geweest van Paulus III tijdens de eerste periode van het concilie. Hij is tot bekering gekomen en werd predikant te Graubunden. K.) Maar het heilig hof der vaderen heeft altijd wel een middel bij de hand om niet lang last te hebben van zulke lieden. Drie mogelijkheden: òf de kerken in en dan heel snel herroepen; òf met de dood bevestigen, wat al te vrijmoedig werd uitgesproken; òf het bevel wordt opgelegd, eeuwig te zwijgen over deze zaak. Tegenover òns zal men wat welwillender zijn. Wij zijn immers onbehouden, hardnekkige ketteren; zonder hersens. We mogen het richtsnoer tot een rechte reformatie uit handen van het heilig concilie ontvangen en zijn besluiten (hoedanig deze zijn, daar mogen we niet naar vragen) mogen we ondertekenen; onmiddellijk.

Wij hebben al eerder betuigd (zie de Institutie, die Eduard VI ook gelezen heeft), dat wij de autoriteit van een wettig concilie (hoe dit ook moge zijn) niet schuwen. Wanneer evenwel thans de openbare vijanden van Christus eisen, dat hun besluiten, die definitief zijn en waartegen geen verder beroep mogelijk is, kracht van wet ontvangen, en dan, omdat zij (naar hun oordeel althans) alleen over religieuze zaken oordelen kunnen, zonder zich om Gods Woord te bekommeren, hoe zouden we hen dan kunnen gehoorzamen! (Als ons tenminste nog de vrijheid gelaten wordt om niet te gehoorzamen en Christus niet wetens en willens te verloochenen).

En dan moet niemand ons voor de voeten werpen, dat wij bevooroordeeld zijn. Men moet ons een concilie aanbieden, waarin wij vrijuit mogen spreken en de zaak van de religie ronduit mogen verdedigen. Wanneer we dan zouden weigeren, daarheen te gaan en rekenschap af te leggen van alles, wat we gedaan hebben, dan zou men ons terecht van hardnekkigheid kunnen beschuldigen. Maar er is geen sprake van, dat ons het recht zal worden toegestaan, recht te oordelen en te spreken. Zij zullen ons weigeren, verantwoording te

kunnen en te mogen afleggen. Hoe zouden zij, die niet eens onze vriendelijke vermaning, die overkomt als zacht gefluister, kunnen verdragen, de heldere klanken, wel soms donderslagen, der waarheid kunnen verdragen?

Dit blijkt toch wel duidelijk uit hetgeen ze ons te kennen geven. Immers, ze nodigen ons uit (b. v. de duitse keurvorsten. K.) Maar een zetel wijzen ze ons niet aan. Ja, misschien een staanplaats naast de achterste bank. Want de zetels zijn alleen bestemd voor de gezalfden en voor hen, die de mijter dragen. Zij gaan zitten om ons aan te horen, wanneer wij staande de waarheid uitspreken. Ze zullen zeggen: „Spreekt u maar; wij luisteren wel.” Dan kunnen we, wat we te zeggen hebben, als een smeekschrift bij hen afgeven. Dan kunnen we vertrekken. Om later, nadat ze over dit verzoek heel wat gekrakeeld en getwist hebben, binnengeropen en veroordeeld te worden.

Ik zeg: ze roepen en twisten; ze slaan alarm! Maar dan niet, omdat ze het onder elkaar niet eens zijn. O neen! ze achten het onbehoorlijk en onverdraaglijk, dat de heilige oren van de prelaten door ons zo onwaardig worden in beweging gebracht. Het is duidelijk, dat dit bij hen een storm van verontwaardiging ontkent.

Het staat dan ook zondermeer vast, dat met een verstandig dispuut over onze zaak zo weinig bericht kan worden, ja, dat men zelfs niet eens kennis zal nemen van ons standpunt.

Wij zullen vragen, de godsdienst te zuiveren van ontelbare bijgelovige gebruiken. De godsdienst is hieronder begraven en verdorven. We zullen vragen, de godsdienst weer te herstellen, in haar oorspronkelijke reinheid. De onheilige zwetsers zullen dan in hun zittingen niet anders doen, dan babbelen over veroude gebruiken en ceremoniën der voorvaderen. Alsof de kerk, die onderwezen werd door de hemelse leer van de profeten en van Christus, nooit een andere wijze om God te dienen gekend heeft, dan wat het gespuis van Romulus (hij was betoverd door de fabelen en door de razernij van Numa Pompilius) haar achtergelaten heeft! Wat blijft er zo over van die eenvoudige gehoorzaamheid, die de Heere boven alles eist, ja, onverbiddelijk van ons verlangt?

Wanneer we de verdorvenheid van de menselijke natuur ter sprake brengen, van onze ellendige en verloren toestand; wanneer we wijzen op de genade en de kracht van Christus, van de onverdiende oorzaak der zaligheid, dan komen ze onmiddellijk aandragen, met een breed gebaar en met de walgelijke hoofdartikelen van hun scholastiek. Dat zijn voor hen de

uiteindelijke besluiten (onherroepelijke plakaten), waaraan men zonder enige twijfel vasthouden moet.

De Heilige Geest leert ons in Zijn Woord, dat onze geest met zulk een blindheid geslagen is, dat de genegenheden van ons hart zo boos en verkeerd zijn, en dat onze menselijke natuur zo geheel en al geschonden is, dat we niet anders kunnen dan zondigen; totdat Gods Geest in ons een nieuwe wil sceppe.

Die Heilige Geest dwingt ons, verstrikt als we zijn in het net van de eeuwige dood, dat wij, afgelegd hebbende al ons betrouwen op onze werken, onze toevlucht zullen nemen tot die vaste burcht van de barmhartigheid des Heeren, en dat wij het ganse fundament van onze gerechtigheid alleen in het volbrachte Middelaarswerk van Christus zullen zoeken. Diezelfde Geest nodigt ons tot God te gaan. Hij betuigt ons, dat er alléén in het bloed van Christus verzoening te vinden is voor onze schuld voor God. Ja, die Geest beveelt ons, dat wij, steunend door het geloof op de voorspraak van Christus, zonder verschrikken tot Gods rechterstoel zullen gaan.

Hiertegen verheffen zich de eeuwige decreten, die het concilie eerbiedigt. Van vrije, onverdiende genade mag geen gewag worden gemaakt. Tegen deze decreten (besluiten) in te gaan, dat is een grote misdaad. Dat is een grotere zonde, dan God en Zijn engelen alle geloofwaardigheid te ontzeggen.

Zo laten ze even de sacramenten geen woord toe, dat afwijkt van het traditioneel gebruik.

Wat betekent dit anders, dan de pas afsnijden tot de geringste verbetering? En dan te bedenken, hoe gemakkelijk het is aan te tonen, hoe verdraaid en verkeerd bij het pausdom de bediening der sacramenten is, zodat er niets meer in is, wat enige verwantschap vertoont met het gebod van Christus! Vervalsend verderf is er in geslopen. Ja, de bediening der sacramenten bij het pausdom is tot een smadelijke schending gekomen van Gods heiligdom.

Deze zaak moet men echter niet aanroeren. Dat is bij deze theologanten een gevleugeld woord geworden: niet aankomen! Overal vinden we het in hun geschriften. Zo moet het geestelijk goed van de kerk ongedeerd blijven; men moet er vooral voor op zijn hoede zijn, dat in het concilie ook maar iets zou bovenkomen, wat twijfel zou teweeg brengen met betrekking tot de thans bestreden zaken in de geloofsleer.

Tegenover zoveel hardnekkigheid van de antichrist, tegen dit schijnconcilie, dat het Evangelie een nederlaag wil toebrengen, willen we onze moed bijeenzamelen, en, aangedaan hebbende het wapen der waarheid, het vaandel van onze Her-

tog volgen. Wanneer slechts de eenvoudige, zuivere leer der Schrift straalt, zoals zij moet stralen, dan moet ieder, die niet weigerachtig is, de ogen opendoen en erkennen, dat het pausdom een monsterachtige, vloekwaardige gruwel is, door satan kunstig in elkaar gezet uit een opeenhoping van talloze dwalingen. Want wij maken met stellige bewijzen duidelijk, dat Gods eer in het pausdom oneerbiedig vaneengescheurd is, verdeeld wordt over verzonnen afgoden, zó, dat er voor de Heere geen honderdste deel overblijft van wat Hem toekomt. Daar komt nog bij, dat, als hier of daar nog iets van godsdienst overgelaten wordt, daarvan toch niets zuiver is, omdat zij alles aanvullen met bijgelovige, menselijke vondsten. Dat de Wet des Heeren op onwaardige wijze met zulke menselijke uitvindingen overdekt is, kunnen we ook aantonen. Ook dat de arme zielen onder het juk van mensen gehouden worden, in plaats dat ze door Gods gebod geleid worden. Ze zuchten en lijden onder de drukkende last van de vele inzettingen. Ja, op gruwelijk tyrannieke wijze worden ze onderdrukt. Wij betuigen, dat door zulk een gehoorzaamheid (zoals deze hier geëist wordt) Gods Wet wordt overtreden en dat hiermede niet anders wordt bereikt, dan dat de zielen steeds dieper in dit labyrint (deze doolhof) verward raken. We lezen ook duidelijk vanuit de Schrift, dat de kracht van Christus in het pausdom bijna verdwijnt, dat Zijn genade voor het grootste deel bedolven is en dat de arme mens, die daardoor van Christus weggerukt wordt en met een verderfelijkelijk vertrouwen wordt opgeblazen, moet bouwen op eigen kracht en op eigen werken. Wij kunnen bewijzen, dat het aanroepen van de Heere, in de Schrift geboden als enige toevlucht ter zaligheid, door het pisme tot in de wortel toe omvergeworpen is. Wij kunnen openlijk aantonen, dat de sacramenten ten dele door verdichte uiterlijkheden vervalst zijn, ten dele een geheel andere inhoud hebben gekregen. Op onvrome wijze wordt aan de sacramenten op zich een krachtige werking toegerekend, ja, wordt aan de sacramenten vals toegeschreven, wat Christus eigen is. Het zevental, dat ze dwaas bij elkaar geraapt hebben, kunnen we hen ontwringen. De mis, die ze als offer invoeren, kunnen we hen laten zien als een hatelijke verloochening van de dood van Christus; we kunnen hen helder en klaar aantonen, welk een laster daarin aanwezig is. En het staat vast, dat, zodra de autoriteit van de Heilige Schrift ter sprake komt, er geen punt is, waarbij onze tegenstanders niet verstommen moeten. En dat verhelen ze ook

niet. Ze zeggen immers, dat de Schrift een dubbelzinnige betekenis heeft en dat daarom de uitleg van de Schrift onderworpen is aan het oordeel van de kerk.

Ik vraag u: iedereen ziet toch, dat Gods Woord achteruitgezet wordt en dat daarmede alle uitspraken over leer en leven worden overgedragen aan de kerk.

Ja, het is wel waar, dat ze gesloten kerkboeken kussen als aanbaden zij ze, maar onder het voorwendsel, dat de Schrift zo duister is en zo velerlei betekenissen kan hebben, vatten zij de autoriteit der Schrift niet anders op, dan alsof er geen letter geschreven staat. Ze mogen zich met nog zulke mooie bijnamen opsieren, en doen, alsof ze niets voorbrengen, dan wat de Heilige Geest hun gebiedt (waarop ze zich immers beroemen) maar dit staat bij hen vast: alléén betrouwbaar is en blijft, wat naar hun goeddunken geloofwaardig is. van alle andere gronden nemen ze afscheid.

Opdat nu de gelovigen niet met allerlei wind door hen omgedreven worden en ten prooi vallen aan de haarkloverijen der goddelozen, moeten ze weten, dat, zoals ook de ervaring van het geloof leert, niets meer zeker is dan de leer der Heilige Schrift. Daarop kan het geloof zich rustig verlaten.

Omdat thans deze leer der heilige Schrift zo smadelijk terzijde geschoven wordt door de boze fabels van de dwaalleeraars, en juist nu weer de gehuurde woordenzifters van de paus aan het werk zijn, moeten wij ten eerste er mee bezig zijn, de glans der Schrift in ere te herstellen.

Wat mij nog aan leven op deze aarde geschonken wordt, hoop ik, wanneer ik gelegenheid en vrijheid daartoe mag ontvangen, met name aan dit werk alle aandacht schenken.

De eerste vrucht van mijn arbeid moge de kerk, aan welke ik zoveel verplicht ben, zó in zich opnemen, dat ze langer in stand kan blijven. Wel blijft er naast de uitoefening van mijn ambt weinig tijd over; maar ik hoop toch, hoe weinig dit ook is, dit weinige tijd te besteden aan dit soort geschriften.

Wanneer we deze uitvoerige brief van Calvijn aan de engelse koning Eduard VI lezen en daaruit vernemen, hoe Calvijn het Concilie van Trente beoordeelt, verwonderen we ons grotelijks. We vragen ons af: Klopt dit wel met de feitelijke geschiedenis van dit concilie? Wanneer de engelse koning op de hoogte is geweest met de gang van zaken op dit concilie, zal hij zich dat ook wel hebben afgevraagd. Immers, in deze brief wordt met geen woord gerept over de enorme invloed, die keizer Karel V op dit concilie (althans in haar eerste en tweede periode) heeft gehad. Het leek wel,

of hij het kon maken en breken. Geen woord over de franse koning, Frans I, bij wie paus Paulus III graag steun zocht tegenover de duitse keizer. Geen woord over de verwickelingen tussen de partijen, die op het concilie persé voorrang wilden geven aan de behandeling van de droeve interkerkelijke toestanden, welke schreeuwden om hervorming (verbetering), en de partijen (o.a. de paus), die daar niet van wilden weten en nu eindelijk eens de leer van de roomse kerk op papier wilden zetten en van daaruit de Reformatie wilden gaan bestrijden.

En toch moeten we zeggen: wat heeft de Heere Calvijn een helder inzicht gegeven: hoe satan bezig was (met de paus als zijn instrument) om de Reformatie ten gronde te richten. Wat heeft Gods Geest deze man verlicht, zodat hij, dwars door alle schijn, bedrog, licht en gekrakeel heen, zag, wat er in werkelijkheid aan de hand was. En dat was niet minder, dan God de eer ontroven, die Hem toekomt, de kracht van Christus zoen- en kruisverdiensten breken en de mens met zijn vrije wil en zijn goede werken op de troon plaatsen. Op het Concilie van Trente ziet Calvijn de antichrist bezig; de paus is zijn grote handlanger.

Zeker, er was toen nog geen sprake van de onfeilbaarheid van de paus, maar alles was er op uit, om de heerschappij van Christus over te dragen op een mens, die stof is. Er was nog geen contra-reformatie, zoals deze het gevolg zou zijn van dit concilie, maar reeds stroomde het bloed der martelaren. In Spanje, Italië, Frankrijk; in ons land.

Hoe Calvijn dit alles in 1552 zag en vooruit zag, lezen we onder andere in een brief, die hij schreef aan de jonge koning Christiaan III van Denemarken, aan wie hij zijn commentaar op het Boek Handelingen der Apostelen opdroeg.

We nemen slechts een gedeelte van deze brief (gedateerd 29 februari 1552) over.

Laten we bij het lezen van deze brief niet uit het oog verliezen, dat in de zoëven genoemde landen vanaf het begin der Reformatie tot ± 1552 reeds naar schatting 47.000 mannen, vrouwen, jongens en meisjes de marteldood waren gestorven onder het geweld van Rome, de paus, zijn bisschoppen en de Reformatie vijandig gezinde vorsten.

- wanneer de paus in wilde, gruwelijke tyrannie het geweten verdrukt en Christus Zijn heerschappij betwist,
- wanneer hij een vorm van regeren invoert, die geheel en al afwijkt van de leer van het Evangelie,
- wanneer hij een nieuw, vreemdsoortig priesterschap uitgevonden heeft, een priesterschap, waarin een sterfelijk mens als

verzoener optreedt tussen God en mensen,

- wanneer hij een dagelijks offer fabricceert, dat de plaats inneemt van de dood van Christus,

- wanneer hij wel duizend middelen tot verzoening van de zonden uitvindt,

- wanneer hij verzonnen afwassingen uit het Avernus (uit de Griekse godenleer. K.) scheidt om het bloed van Gods Zoon te laten verdrogen,

- wanneer hij in de plaats van Christus ontelbare schutspatronen plaatst,

- wanneer hij de gerechtigheid, die toch zeker alléén van Christus te bekomen is, in duizend vezels scheurt,

- wanneer hij de vrije wil van de mens zet op de plaats van de Heilige Geest, dan kan toch niemand er aan twijfelen, dat Christus het pausdom geheel verlaten heeft.

Dat de papisten een lijk in plaats van de levende Christus vertonen, heb ik dáárom gezegd, omdat ze de leer van het Evangelie, welke de levende ziel is van de kerk, en aan Gods kerk het leven geeft, verstikt hebben en slechts een of ander spookachtige schaduw als kerk prijzen.

Hoe verdorven bij hen de zuivere leer is, ja, hoe bevlekt zij is met ongehoorde dwalingen, dat verklaren wij openlijk. Maar zij dekken alle verdorvenheid af om toch maar vast te kunnen houden aan de schim van de kerk.

En dan jammeren ze nog, dat de kerk onrecht wordt aangedaan, wanneer wij zeggen, dat zij dwaalt.

En toch moeten we allereerst de leer onderzoeken, om daaraan de kerk te kunnen herkennen.

Er zijn goedaardige, eerlijke schatmeesters, die willen, dat de mooi opgepoetste titel „kerk” altijd de waardij moet worden toegekend, die zij vanouds heeft gehad; verschillen in leer moeten buiten beschouwing gelaten worden. En dan zeggen ze nog dat ze niemand willen bedriegen.

Wel, wel! Zou het mogelijk zijn, met zulke goochelarijen te proberen kortzichtige ogen tot volkomen klaarheid te brengen?

Maar deze lieden achten, dat deze vrijheid om te liegen een middel is om hun heerschappij te behouden. Ze menen geen heren te zijn, als ze niet op smadelijke wijze de spot drijven met de arme zielen.

Opgeblazen door zo'n hartstocht, laten thans (de tweede periode was nog niet afgesloten. K.) deze lieden waterige dogma's opborrelen. Ze zitten daar, ik weet niet hoeveel bisschoppen en misschien wel honderd kloosterhoofden, als

louter gehoornde dieren.

Dat is dan de uitgelezen bloem van het ganse volk. Het is niet anders, dan een wereldse, lichtzinnige samenzwering tegen God. Het is nog veel erger: de paus bracht hier het kaf en de afval van zijn onreine, stinkende kudde tezamen. Zal daaruit nu op éénmaal de kerk in haar ware gedaante opduiken?

Daar komt nog bij, dat ze zich er niet voor schamen, zich een heilig, algemeen concilie te noemen. Het verdient niet anders genoemd te worden dan een ijdele belachelijke caricatuur van een concilie!

Ons is de belofte geschonken, dat de antichrist, die in de tempel Gods zit, zal omgebracht worden door de adem van des Heeren mond. (2 Thess. 2:4-6). Daarom zullen we niet ophouden, deze vuile hoerachtige onbeschaamdheid te weerleggen met het hoogheilig Bijbelwoord, opdat aan allen duidelijk moge worden, welk onderscheid er is tussen de reine bruid van Christus en de stinkende hoer van Belial; tussen Gods heiligdom en het bordeel van satan; tussen de geestelijke woonplaats der vromen en een zwijnenstal. Kortom, tussen de ware kerk en de roomse curie (pauzelijke regering. K.).

V. Ruim tien jaar lang „slaapt” het concilie

Bovenstaande brief aan koning Christiaan III van Denemarken is gedateerd 29 januari 1552. Wat Calvijn daarin schrijft over de paus en zijn kerk, heeft betrekking op de eerste periode van het Concilie van Trente (13 december 1545 tot 3 februari 1548) onder paus Paulus III en op de tweede periode (1 mei 1550 tot 28 april 1552) onder paus Julius III. Gedurende beide perioden heeft keizer Karel V grote invloed uitgeoefend op de gang van zaken van het concilie. Al was het alleen maar door zijn eis: dit concilie heeft tot taak de misstanden binnen de roomse kerk te verbeteren. Die zaak leefde in het duitse rijk, bij rooms en protestant. Maar omdat deze verbeteringen zouden moeten beginnen bij de paus, bij het pausdom, in en rond het vaticaan, was de paus huiverig voor zo'n concilie en wist hij op het concilie telkens de boot af te houden, door de leer van de roomse kerk aan de orde te stellen. „Eerst het schild klaarmaken, dan de vijand tegemoet” had een der pauselijke legaten gezegd.

Zelfs dan was er vaak tumult gerezen. Maar het werd af en toe compleet oorlog op het concilie, wanneer toch de zo hoognodige hervormingen binnen het pausdom aan de orde kwamen. Het resultaat van de beide eerste zittingsperioden was dan ook

zeer pover geweest wat betreft de hervormingsbesluiten. Vóór meer zat er in de portefeuille van het concilie met betrekking tot de leer. En dan wel de leer als verwoording van al wat uit de traditie der kerk kon bijeengebracht worden, en haaks stond op wat de Reformatie, die haar leer putte uit het Woord van God, beleed als de leer der waarheid.

Al had het concilie toch nog heel wat opengelaten, wat de leer der roomse kerk betrof, omdat de afgevaardigden het op meerdere punten niet eens konden worden, – wat betreft het afwijzen van de leer der Reformatie had het concilie, dankzij haar theologen, het ver gebracht.

Die afwijzingen in de vorm van anathema's waren meest met grote meerderheid in de zittingen van het hele concilie aanvaard. Lang niet altijd had de paus toestemming gegeven tot publicatie, omdat dat de keizer niet gelegen kwam. Hij, Karel V, meende immers langs een geheel andere weg Rome en de Reformatie „samen-op-weg” te brengen. Die anathema's zouden maar afschrikken.

Maar nu was opeens de machtige keizer uitgeschakeld. Door het verraad van Maurits van Saksen, die hem overviel in zijn paleis te Innsbrück, moest de keizer op 2 augustus 1552 met de lutherse vorsten het verdrag van Passau sluiten, waarbij aan de protestanten in Duitsland gewetensvrijheid werd toegestaan. Dit verdrag zou later leiden tot de godsdienstvrede van Augsburg (1555).

Voor paus Julius III was Duitsland een kettens land. Van Karel V, die totaal gebroken was en afstand deed van zijn regering, zou de paus geen last meer ondervinden. En van Ferdinand, Karels broer, die in Duitsland en Oostenrijk ging regeren, had de paus geen steun, ook geen directe tegenwerking te verwachten.

Waar de paus nu mee te maken kreeg, vooral met het oog op zijn ideaal: de paus het hoofd der kerk, uitroeiing van de kettens, waren Frankrijk, waar Hendrik II regeerde, en Spanje (met Napels in Italië), waar Karels zoon, Filips II, koning was geworden. En dan vanzelfsprekend met Italië, waar de paus, maar ook Duitsland, Frankrijk en Spanje, hun belangen hadden.

Er zijn in de tien jaren, dat het Concilie van Trente „sliep” (1552-1561) verschillende pausen geweest. De paus van de tweede periode was Julius III. Hij overleed op 23 maart 1555 en werd opgevolgd door kardinaal Marcel Cervino, die tijdens de eerste periode van het concilie een voornaam rol had gespeeld. Deze paus, die zich Marald II noemde, overleed, na 20 dagen op de stoel van Petrus te hebben gezeten. Diens opvolger, kardinaal Caraffa, die zich Paulus IV noemde, was zeer gekant tegen de Reformatie. In Italië schakelde hij de pas erkende jezuïetenorde in om 's pausen

zetel steviger te maken en de Reformatie uit de roeien. Zijn afkeer tegen de Reformatie deed hem Duitsland haten. (Daar was in 1555 de godsdienstvrede met de ketters gesloten). Met Frankrijk, waar de ketters hevig vervolgd werden, wilde hij wel graag op goede voet leven. Vooral omdat daar heel sterk de neiging aanwezig was, om via een nationaal concilie de kerkelijke zaken zelf te regelen.

Paulus IV werd op 26 december 1559 opgevolgd door Pius IV. Hij is de paus geweest van de derde periode van het Concilie van Trente.

Scherp voelde deze zeer slimme paus aan, dat hij dit concilie nodig had om de positie van de paus te verstevigen, de leer van de roomse kerk vast te leggen en de ketters uit te roeien. Pius IV zag heel scherp, dat de belangen van Duitsland, Frankrijk en Spanje wel zo ver uit elkaar lagen, dat ze, wanneer het er op aan kwam, één centrale machtsfiguur nodig hadden, de paus van Rome, om in hun eigen land de roomse kerk te kunnen handhaven.

Deze paus verzond op 29 november 1560 de uitnodigingen voor de heropening van het concilie en hij liet in dit pauselijk schrijven duidelijk uitkomen, dat dit concilie een voortzetting zou zijn van wat er in de twee voorafgaande zittingsperiodes aan de orde was geweest. De paus zorgde voor vier legaten (vertegenwoordigers van de paus) op het concilie.

Duitsland en Frankrijk waren tegen dit „voortzetten”. Wanneer in deze landen de protestanten ter ore zou komen, hoevele anathema's tegen de leer der Reformatie reeds gereed lagen in Trente (producten van de beide eerste zittingsperiodes), dan zou dit de onrust alleen maar vergroten.

Op 18 januari 1562 had de plechtige heropening plaats van het Concilie van Trente. Er waren 102 bisschoppen aanwezig. (Dat zouden er bij de sluiting het jaar daarop zeker 250 zijn).

Wel opvallend was het, dat de aanwezige concilianten bijna uitsluitend afkomstig waren uit Italië en Spanje. Het zou spoedig blijken, dat in deze (laatste) zittingsperiode de werkzaamheden van het concilie veel minder beïnvloed zouden worden door staatkundige belangen, maar dat ze sterk gericht zouden zijn op de binnenkant van het kerkelijk leven der roomse kerk.

VI. *Calvijn over de periode van tien jaren, dat het concilie „sliep”*

We herinneren er u nog even aan, dat de tweede zittingsperiode van het concilie geschorst werd, toen onverwacht Karel V in het nauw gedreven werd door het verraad van Maurits van Saksen in

1552. Toen was Julius III nog paus. De paus dus, die tijdens de tweede periode van het concilie alles op alles had gezet om de keizer het hoofd te bieden en de pauselijke wijsheid, sterkte en rijkdom te doen triumeren.

Julius III overleed in 1555. Marcel II volgde hem op. Hij was slechts 20 dagen paus en werd opgevolgd door Paulus IV. En deze paus werd op 26 december 1559 opgevolgd door Pius IV. Deze paus heeft, bijgestaan door de zéér begaafde en diplomatieke kardinaal Morone en vooral ook door de geslepen Jezuiet Lainez, gedurende de derde en laatste zittingsperiode van het Concilie van Trente het pausdom langs diepe ravijnen opgevoerd tot een ongekende hoogte. Dit drietal heeft kans gezien; de bijna onoverbrugbare tegenstellingen tussen het pausdom enerzijds, Spanje, Frankrijk en Duitsland anderzijds, zó te overbruggen, dat paus Pius IV precies zijn zin kreeg. Filips II van Spanje, het franse vorstenhuis, tezamen met de hertog van Lotharingen, Frans de Guise en diens broer Charles de Guise, kardinaal van Lotharingen en Ferdinand van Oostenrijk, rooms keizer van Duitsland, zij buigen, wanneer het concilie op 3 december 1563 gesloten wordt diep voor de paus en erkennen hem voluit als het opperhoofd van de roomse kerk.

We zagen reeds eerder, dat Calvijn dit alles heeft zien aankomen en al enkele jaren tevoren zag, dat 2 Thess. 2:4 in vervulling zou gaan. De mens der zonde, de zoon des verderfs openbaart zich. Hij verheft zich boven al wat God genaamd, of als God geëerd wordt, alzo, dat hij in de tempel Gods als een God zal zitten, zichzelf vertonende, dat hij God is.

Tijdens de tien jaren vóór de laatste zitting van het concilie heeft Calvijn schier dag aan dag te maken gehad met wat er op staatkundig en kerkelijk terrein plaats vond in zijn vaderland, Frankrijk. En dus ook met de paus, die het van oude tijden af puur roomse land tot geen prijs los wilde laten. Zeker niet, toen de Reformatie daar brede aanhang kreeg en de aanhangers der Reformatie heel veel invloed kregen op de gang van zaken in Frankrijk op staatkundig terrein. Denk bijvoorbeeld aan admiraal De Coligny!

We komen hier uitvoerig op terug in deel XII van deze serie wanneer we vanuit Calvijns brieven zullen nagaan, hoe nauw de contacten in deze jaren waren met de Hugenoten en hun leiders.

Wat schrijft Calvijn over paus Paulus IV, die paus was van 1555-1559?

Calvijn stond in nauw contact met een neef van deze paus. Deze vooraanstaande italiaan was onder de prediking van Vermigli (Peter Martijn), die we tegengekomen zijn in Zürich, als collega van Bullinger, krachtig tot bekering gekomen. Hij moest vluchten en

vestigde zich te Genève. Calvijn heeft hoge achting voor deze man, die in Genève predikant werd van een italiaanse vluchtelingengemeente.

Aan deze predikant droeg Calvijn zijn commentaar op 1 en 2 Corinthen op.

U begrijpt, dat Calvijn door deze contacten heel goed op de hoogte was met o.a. de vervolgingen, die Paulus IV in Italië organiseerde en waarbij hij de pas gestichte Jezuïetenorde inschakelde.

In 1555 schreef Calvijn over de

listen van de roomse curie en over de inhoudsloze bullen, waarin de paus (Paulus IV) vanuit de verte wenkte met een algemeen concilie (Om b.v. Frankrijk, dat aandringt op het ter hand nemen van verbeteringen van de misstanden in de roomse kerk, tevreden te stellen. K.).

De jaren, dat het concilie „sliep” (1552-1562), zijn voor Calvijn wel buitengewoon spannend geweest, omdat Genève, dat aan de spits kwam te staan van het westers protestantisme, van alle kanten werd bedreigd.

We zeiden het reeds, de Heere heeft op wonderlijke wijze over deze stad gewaakt.

Genève was een republiek met rond 25.000 inwoners in die dagen.

Tegenover de duitse, oostenrijkse, franse, spaanse en italiaanse roomse machthebbers was het een David tegenover een Goliath. En de wapendrager van deze machten, de pas tot koning van Savoye, Emmanuel Philibert, zag niets liever, dan Savoye weer heer en meester zou worden in Genève, zoals dat vroeger het geval was geweest. Zelfs zond hij een invloedrijk bisschop om met de raad van Genève te gaan praten over het herstel van de Savoyaanse dynastie. Dan zou Genève pas weer gelukkig zijn, onder zo'n grootmoedige vorst.

De heren van Genève antwoordden echter: „Uw vorst is groot; maar God is groter dan hij.”

Paus Pius IV wilde korte metten met Genève maken. Hij schreef op 13 juni 1560 aan drie Genève omringende staten: „Laten we samen de adder zijn nest smoren.” (Hij bedoelde Calvijn). „Heeft u geldgebrek? Ik geef u de vrijheid, geld voor deze heilige oorlog uit de schatting der geestelijken te heffen.”

We schreven het reeds: de politiek ging deze drie rijken boven de religie. Wanneer Genève werd ingenomen, wie zou deze stad dan in zijn bezit krijgen? Dat gunde de een de ander niet.

De paus was woedend! Waren dat nu „katholieke” vorsten! En ook tegenover het heropenen van het Concilie van Trente stonden Duitsland, Frankrijk en Spanje heel laconiek. Alsof het hun kerken en hun belangen niet aanging!

Calvijn schreef over deze toestanden telkens weer aan zijn vrienden. We geven slechts één brief gedeeltelijk weer. Die van 26 mei 1560 aan zijn vriend Blaurer, predikant te Winterthur.

Thans, nu de rust weer enigermate hersteld is, beginnen die beulen gruwelijk te keer te gaan. Wanneer de oorlog in Schotland (Filips II kwam daar zijn gemalin Maria de Bloedige te hulp) hen niet afremde, zou de toestand van de evangelischen in Frankrijk nog veel ernstiger zijn. Ons en de stad Genève bedreigt men zeer in het bijzonder. Want ze menen, dat hier in Genève alle onrust wordt uitgebreed. Of beter gezegd, ze menen een voorwendsel te hebben, ze geven voor, wat ze denken.

De hele maand mei dachten mijn burens (de stad Bern), dat het spoedig met mij afgelopen zou zijn. Maar ze zullen geen kans krijgen, mij zover te brengen, dat ik ga vrezen voor hun geweld. Ik zie niet, waarom ik zou moeten vrezen. Zeker, er dreigen grote gevaren, maar we mogen in vertrouwen op Gods bescherming de afloop rustig afwachten. Wat er ook gebeurt, de Vader in de hemel zal het ons ten beste wenden. Ook zal Hem misschien wel, wanneer Hij ziet op de hele kerk, bewegen, Zich over ons te erbarmen.

Calvijn wil zeggen Genève is van zo grote betekenis geworden voor heel de westerse kerk, dat Hij ons niet in handen zal geven van allen, die het op haar val gemunt hebben.

Intussen werd er al maanden, door de bevolking, ook door de honderden studenten van de in 1559 gestichte academie, hard gewerkt om de open stad Genève rondom te verschansen tegen een aanval. Na dit bijzonder opmerkenwaardige uitstapje gaan we nu naar de derde, laatste zittingsperiode van het Concilie van Trente.

VII. *De derde zittingsperiode van het Concilie van Trente* (18 januari 1562-4 december 1563)

Terugblik

Tijdens de eerste zittingsperiode bleek de oude roomse kerk, die geen vaststaand en algemeen erkend leerstelsel kende, innerlijk zeer verdeeld te zijn. Dat gaf op de zitting veel twist en tweedracht. De machtige pausgezinde kardinalen trachtten de „conci-

lie-vaders" te onderwerpen aan het pauselijk gezag en probeerden telkens weer intern de tegenover elkaar staande partijen te verzoenen.

Het is dan ook duidelijk, dat de paus in de beide eerste zittingsperiodes persé niet wilde toegeven aan de drang van Karel V, die terwille van zijn politiek in Duitsland steeds weer aandrang op de zo hoognodige verbetering van de misstanden in de roomse kerk. De pausen, eerst Paulus III en dan Julius III, drongen aan op de behandeling van de dogmatische grondslagen der roomse kerk, en dan in het bijzonder tegenover de leer van de reformatorische kerken. Af en toe bleek daarbij, dat vooral Luther's leer dieper was ingedrongen in de oude roomse kerk, dan wellicht verwacht werd. Zodoende moest het tijdens de beide eerste zittingen wel komen tot een scherpe afwijzing van de leer der Reformatie, een afwijzing, die uitliep op het vastleggen der oude, valse leer en op de anathema's over wie anders leerden.

Tijdens de beide eerste zittingsperiodes, maar met name tijdens de tweede heeft het concilie onder druk gestaan van de Duitse keizer, die er op stond, de beide kerken in zijn keizerrijk te verenigen.

Doch dan moest er niet over de leer worden gehandeld, maar over de verbetering van de droeve toestanden in de roomse kerken. Dan speelt, zelfs wanneer het over de leer gaat, de politiek een grote rol. Wanneer echter in april 1552 de keizer een enorme nederlaag lijdt door het tweede verraad van Maurits van Saksen en hij bij de vrede van Passau de protestanten in Duitsland vrijheid van godsdienst moet toezeggen, behoeft het concilie geen rekening meer te houden met de Reformatie, maar wordt het een echt kerkelijk concilie, waarbij alle gedachten over vereniging met en terugkeer van de protestanten uitgesloten zijn. De zaak, waarom het in de derde zittingsperiode ging, was, hoe de oude roomse kerk zo sterk mogelijk uit het concilie tevoorschijn zou komen onder het oppergezag van de paus.

Dan zou er eerst nog wel heel wat opgelost moeten worden. Zou het pausdom toch gebonden zijn aan regels op een concilie vast te stellen, of zou de roomse stoel absolute macht krijgen? Zouden de bisschoppen het samen voor het zeggen krijgen, als het over hervorming ging, of zou de paus hier het alleenzeggenschap ontvangen? Zou bijvoorbeeld de Franse roomse kerk via een nationaal concilie een eigen weg kunnen gaan, of zou „de man over de bergen" (ultra-montanisme) de heerschappij ontvangen over heel de roomse christenheid?

Terwijl in de derde zittingsperiode het komen tot vaststelling van de roomse kerkleer veel vlotter verliep, dan tijdens de beide eerste

periodes, en ook na de anathema's open, helder en klaar weerklonken, heeft de positie van de paus in de laatste periode heel veel strijd opgeleverd. Maar tenslotte zegevieren dan niet de oude orden, zoals de Augustijners, maar de Jezuiten.

De zéér pausgezinde Jezuiten hebben met onvoorstelbaar handig manoevreren een van de felste tegenstanders van een almachtige paus, de Franse kardinaal Hendrik de Guise, aan hun kant weten te krijgen, inspelende op diens dwaze hoogmoed en eerezucht. De roomse kerk, zoals deze uit het concilie zou tevoorschijn komen, zou een eenheid zijn, onder de paus, in staat om tegen het optreden van politieke machten het hoofd te bieden, maar ook tegen de Reformatie.

Pius IV, die op 26 december 1559 paus werd, schrok zó voor de pogingen om in het kerkelijk verdeelde Frankrijk, de zaken zelf te regelen via een nationaal concilie, dat hij op 29 november 1560 de uitnodigingen deed uitgaan om het Concilie van Trente voort te zetten; met handhaving van wat op Trente I en II was besloten. En na de benoeming van twee bekwame voorzitters (legaten) werd dit concilie heropend op 18 januari 1562.

In tegenstelling tot Trente I en II, waren er bij de opening 102 bisschoppen wettig vertegenwoordigd. Dat zouden er 250 worden! De abten, ordegeneraals (Jezuiten) en theologen van naam meegesteld.

In hoofdzaak waren het Italianen en Spanjaarden. De Fransen kwamen pas veel later, onder leiding van kardinaal van Lotharingen. Duitse afgevaardigden ontbraken bijna geheel. Omdat grote moeilijkheden verwacht werden rondom de machtspositie van de paus, benoemde Pius IV nog twee nieuwe voorzitters (legaten). Zodoende waren er de kardinalen Gonzage, Scripando, Hosius, Simonetta en Hohenemps.

De Fransen en Oostenrijkers eisten een nieuw concilie; geen handhaving van reeds eerder genomen besluiten. De Spanjaarden echter wilden beslist Trente I en II handhaven en Trente III zien als voortzetting van de reeds eerder gehouden zittingen. Al met al waren op het concilie opvallend veel nieuwelingen aanwezig, vergeleken bij 1545 en 1550.

Toen de zeer gevoelige kwestie aan de orde kwam over het ambt van de bisschoppen (moesten deze bisschoppen zich beperken tot één standplaats, waar ze zelf, persoonlijk, hun geestelijk ambt moesten waarnemen?) kwam het tot een hoogst ernstige crisis, die het voortbestaan van de ene „katholieke" kerk zelfs in gevaar bracht. Twee van 's pausen legaten vielen hun paus af: Gonzage en Scripando.

Het concilie heeft toen, na heel veel opstand en rebellie (de tegenstanders van de paus gingen zelfs de straat op; demonstreren zouden we nu zeggen), deze gevoelige zaak even te laten rusten. Men nam de draad van 1552 (einde tweede zittingsperiode) weer op. Toen was de verhandeling rondom het Avondmaal niet voltooid. Vragen als: mogen de leken de avondmaalsbeker ontvangen, en wanneer mogen kinderen deelnemen aan het Avondmaal, kwamen aan de orde. En vooral van betekenis is, dat toen de vervloekte afgoderij, de mis, haar antichristelijke gestalte kreeg, die ze nog heeft.

De krisistoestand, waarover we zoëven spraken, kon pas worden opgeheven, toen de beide kardinalen, die voorstanders waren voor handhaving van de voorrechten, die de bisschoppen in de loop der jaren zich hadden toegeëigend, kwamen te overlijden. Kardinaal Morone werd toen de leider van het concilie. Aan deze invloedrijke diplomaat heeft het pausdom veel te danken. Hij kende door zijn werkzaamheden voor de roomse stoel in Frankrijk en Duitsland de daar gezaghebbende personen van nabij. De paus had hem steeds weer nodig, wanneer er moeilijkheden rezen met staatshoofden.

Morone was een fel bestrijder van de Reformatie en is het brein geweest achter zovele politieke tegenmaatregelen tegen de Reformatie.

Zijn politiek werd gekenmerkt door de oude, satanische leuze: Verdeel en heers.

Zo wist hij bijvoorbeeld de rebellerende bisschoppen te winnen, door te beweren: „Wanneer de paus vasthoudt aan zijn geestelijke macht, dan behoudt gij uw wereldlijke macht.”

Prachtig vond hij het, toen de broer van kardinaal De Guise werd vermoord en de lastige kardinaal werd teruggeroepen naar Frankrijk. Hij zag kans om de eveneens rebelse kardinaal van Lotharingen uit te nodigen naar het vaticaan, waar de paus, Pius IV hem met grote statie ontving. De kardinaal werd gesterkt in zijn droom, eens paus te worden en was in enkele dagen tijds geheel voor de inzichten van Pius IV gewonnen.

Morone wist toen op het concilie een aantal besluiten er door te krijgen, die een einde maakten aan de meest in het oog lopende misstanden in het kerkelijk leven. Zo moest het herderlijk ambt van de bisschoppen meer inhoud ontvangen. De machtige invloed van de bisschoppen werd bovendien ingeperkt, doordat er speciale opleidingsscholen (seminaria) zouden komen voor aanstaande priesters. Deze seminaria kwamen te staan onder supervisie van de paus.

Met vaste hand stuurde Morone, daarbij geruggesteund door de

diverse jezuiten generaals, aan op een spoedige afsluiting van het concilie.

Alle besluiten werden nog eens bestudeerd. Wat intern op moeilijkheden zou kunnen stuiten wanneer de eindstemming plaats zou vinden, werd geschrapt. De zeer aanstotelijke zaken, die de Reformatie betroffen, bleven staan.

Op 1 december 1563 werd Pius IV ernstig ziek. Het was voor de kardinalen, die zich reeds bezonnen op de nieuw te kiezen paus, zaak, nu snel te handelen. Dag en nacht werd vergaderd. De herziene besluiten werden nog eens gelezen. Bij de stemming leverden ze nagenoeg geen moeilijkheden meer op.

Nadat op 3 december 1563 tot diep in de nacht was doorvergaderd om alle besluiten vast te stellen, zodat de paus ze nog kon verifiëren, werd de kardinaal van Lotharingen uitgenodigd, het slotwoord te spreken. Geheel tegen zijn vroegere ideeën, roemde en prees hij nu de paus, die hij nog eens uitriep tot algemeen hoofd der „katholieke” kerk.

Verschillende zaken, waaraan het concilie niet meer was toegekomen om daaromtrent besluiten te nemen, werden nu aan de paus toebetrouwd. (We noemen: de opstelling van de Index (lijst van verboden boeken) het opstellen van een roomse catechismus, het opstellen van de formulieren, met name bij de mis en het samenstellen van de gebedenboeken.

Op 26 januari 1564 gaf de paus zijn goedkeuring aan alle besluiten van het Concilie van Trente. En nog in hetzelfde jaar benoemde hij een commissie uit de kardinalen, die zich zou bezig houden met een nadere interpretatie van de nu vaststaande besluiten van Trente. Een lange lijst van verboden lektuur werd gepubliceerd. Er kwam een roomse geloofsbelijdenis, die geheel berustte op de decreten van het nu afgesloten concilie.

Glansrijk kwam de roomse stoel uit de soms diepgaande meningsverschillen onder de concilievaders te voorschijn. De paus had het laatste woord gehad, toen hij de besluiten van Trente bekrachtigde. De bisschoppen, die door het concilie heel wat van hun macht zagen verdwijnen werden nu gedwongen, de besluiten van het concilie te ondertekenen. Deden ze dat niet, dan kon de ban over hen worden uitgesproken.

Zeker, de keizer van Duitsland, Ferdinand I, weigerde aanvankelijk de besluiten van Trente te publiceren. Hij bleef bij zijn opvatting, dat bij het Avondmaal ook aan de leken het toekwam, te drinken van de wijn uit de avondmaalsbeker.

Ook het franse parlement erkende de besluiten van het Concilie van Trente niet.

Zelfs de spaanse koning, Filips II erkende deze besluiten niet. Hij

deed dit later wel, toen de paus hem bepaalde rechten op wereldlijk gebied toekende. Maar ook deze drempels voor de oppermacht van de pauselijke stoel werden opgeruimd, toen reeds in 1564 ter gelegenheid van de publicatie van alle besluiten van het concilie van iedere geestelijke de gelofte van de gehoorzaamheid onder ede vereist werd en tevens de onvoorwaardelijke onderwerpenheid tegenover de stoel van de heilige Petrus.

Voortaan liet de paus wel zijn superioriteit en zijn absoluut gezag over de wereldlijke overheden varen, maar hij behield het kerkelijk gezag, doordat hij alle draden in handen had, die hem ter beschikking waren gesteld in de besluiten, zowel wat leer en leven betreft, die op het nu afgesloten concilie waren genomen.

Pius IV had zijn doel bereikt.

Op 9 december 1565, twee jaar na het afsluiten van het concilie, overleed deze energieke paus. Zijn opvolger, Pius V, zou niet alleen voortgaan om de roomse kerk aan de hand van de genomen besluiten op het concilie te vernieuwen, maar hij heeft, gebruikmakend van zijn antichristelijke macht, op onvoorstelbaar fanatieke wijze zijn haat laten blijken tegenover de gezegende Reformatie.

Op 25 februari 1570 sprak hij de banvloek uit over koningin Elisabeth van Engeland. Hij steunde in alle opzichten Filips II in zijn vervolgingswaan in de Nederlanden. Hij zegende de wapenen van Alva, die waar hij kon, de Reformatie met geweld terneersloeg. Hij was de boze geest, die in Frankrijk aanstuurde, hand in hand met Catharina de Medici, op de vreselijke Bartholomeüsnacht (1572).

Het Concilie van Trente luidde de Contra-Reformatie in. Wie van de belijdenis van Trente, die berustte op de daar genomen besluiten afweek, was een ketter, een vervloekte en moest door de dienaren en door beschermers van de pauselijke stoel (de Jezuïeten) worden opgeruimd.

VIII. *Calvijn over de valse pretenties van het pausdom*

Calvijn stuit in zijn brieven, geschreven tijdens de derde zittingsperiode van het Concilie van Trente telkens weer op de toenmalige paus Pius IV. We komen deze paus daar zes keer in tegen. Maar dan steeds in verband met de kerkelijke en staatkundige toestand in Frankrijk, waaraan Calvijn, zoals begrijpelijk is, steeds veel aandacht besteedde. Omdat we Calvijn's bemoeienissen met de franse kerkelijke en politieke strijd in Deel XII hopen te bespreken, willen we thans Calvijn's oordeel weergeven over de valse aanmattingen van het pausdom, die door het Concilie van

Trente tenslotte zeer zijn versterkt en tot op de huidige dag om erkenning vragen.

Voor ons ligt een merkwaardige brief, die Calvijn op 5 december 1554 schreef aan koning Sigismund August van Polen. Dat was dus tussen de tweede en de derde zittingsperiode van het Concilie van Trente in.

De koning van Polen had zijn biechtvader, een franciscaner monnik, er op uitgestuurd om reformatorische geschriften voor hem te kopen. Zodoende kwam hij in Genève terecht. Hij verbleef daar geruime tijd, legde zijn monnikspij af en trad in het huwelijk. Deze man, Lismanino genaamd, drong er bij Calvijn nog eens op aan, zijn koning een brief te schrijven en er bij hem op aan te dringen, de Reformatie te bevorderen. Calvijn was op dit verzoek ingegaan en had aan koning Sigismund August zijn commentaar op de Brief aan de Hebreeën opgedragen.

Nu, vijf jaar later, schrijft Calvijn hem nog eens, maar dan speciaal in verband met de macht, die de paus van Rome zich toeëigende, vooral ook tijdens het gehouden concilie.

In eerste instantie ligt het niet in mijn bedoeling, te schrijven over de vreselijke duisternis, die overal heerst, over de machtige vloed van dwalingen, die bijna de hele wereld bedekt, over de misbruiken en het verderf, die de religie bevleken. Ik wil dit laten rusten om niet door een overtollige behandeling van reeds bekende dingen op Uwe majesteit nutteloos beslag te leggen.

Want ik heb niet te spreken met een onbeschaafde man, die niets van de ware vroomheid afweet, maar met een koning, die verlicht is door het licht van de reine leer, zodat hij niet alleen vrij is van het diep ingewortelde bijgeloof van het volk, maar ook op de juiste wijze kan beoordelen, hoe verderfelijker die doolhof van dwalingen is, waarin een groot deel der mensheid gevangen wordt gehouden.

Want wanneer Christus reeds van de Hem omringende discipelen eist, dat zij zullen zijn als lichten, die, wanneer ze op een kandelaar worden geplaatst, haar glans in het rond zullen doen stralen, dan zal Hij dat zeker van een koning vragen, die Hij heeft geplaatst op een hoogtepunt van eer onder de mensen, opdat hij anderen zal voorlichten. Want hoe meer eervol verheven de hoogte van de troon is, waarop u geplaatst bent, hoe moeilijker is het, een evenhoog gestemde geest te vertonen, zodat de waardigheid van de deugd der vreze Gods afstraalt van wie Hem dient. Daarom moet u wel steeds bedenken met veel meer bezorgdheid, dat u eenmaal rekenschap

voor God zult moeten afleggen. Wanneer wij nu reeds als in het donker levende mensen er bevreesd voor moeten zijn, dat het leven-wekkende zaad (het Woord van God) niet verstikt, ontaardt en geheel verloren gaat, wat moet het dan Uwe majesteit niet ter harte gaan, dat het niet voldoende mag zijn, dat u persoonlijk rijke vruchten van bekering voortbrengt, maar dat u er naar streeft, dat deze vruchten weer als een nieuw zaad onder vele duizenden van uw onderdanen worden uitgestrooid. Houd u dat dus wel in gedachten, edele koning, dat in uw persoon voor geheel Polen door God een licht ontstoken is, dat niet zonder zware schuld verborgen kan blijven. Het moge dan ook uw eerste zorg zijn, ja, uw eerste streven, om de gebieden, die u onderdanig zijn, te brengen onder de heerschappij van Christus door ze te bevrijden van de smadelijke overheersing van het pausdom. Een heldhaftige heldenmoed, zoals deze al te lang sluimerde, breke uit om door het volvoeren van deze opgave een roemrijk getuigenis te verwerven.

Weliswaar ben ik mij er van bewust, dat deze opdracht zwaar is, dat ook de moeilijkheden bij het volvoeren daarvan vele zullen zijn. Naar zijn gewoonte legt de satan die moeilijkheden altijd in de weg. Maar omdat de strijd wordt gevoerd voor de eer van God en het Rijk van Christus, en omdat het in deze strijd gaat om de reinheid van het heiligdom des Heeren en het welzijn van de mensheid, is het zo'n bij uitstek goede zaak, die met de eer, die zij bij uitvoering meebrengt, ook alle moeilijkheden uitdelgt en alle hindernissen gemakkelijk doet overwinnen. Ja, zelfs de vijanden der waarheid laten ons door hun voorbeeld zien, wat wij moeten doen.

Want hoe feller Uwe majesteit ziet, dat de waarheid wordt bestreden, des te meer smadelijk zou het zijn, wanneer onze moedige ijver voor de waarheid geen gelijke tred hield met hun dulle drift. Dan mogen ze in een felle aanval zich op ons storten, dan mogen ze al hun wapenrusting te voorschijn halen, dan mogen ze de vurige bommen, die de satan hun levert, als vergiftige pijlen op ons afschieten, eerst met arglistigheid, later in een open strijd, dat alles vermag een edele en met de hemelse kracht van de Geest Gods toegerust hart in zo'n geringe mate te verschrikken, dat het veeleer tot een aansporing wordt om in vrome wedijver zelf aan te vallen en tegenstand te bieden. Daar komt nog bij, dat de Heere, omdat Hij het immers Zijn eigen werk noemt, de vervallen kerk, wier enige Bouwheer en Werkmeester Hij is, weer zal opbouwen; Hij zal ons, zonder enige twijfel, wanneer we daar-

voor strijden, niet in de steek laten.

Overigens, omdat u niet alleen met tegenstanders in uw eigen huis te doen heeft, maar ook met mannen, die superieuren in zaken der religie zijn, zich beschermers van het heiligdom en vaders en voogden van de kerk noemen en daarin hun eer zoeken, is het mogelijk, dat Uwe majesteit vol angst wordt overvallen door de vrees, dat zij u kunnen gaan beschuldigen, dat u iets gaat ondernemen, wat niet tot uw competentie behoort.

Zeker, Gods kinderen zullen steeds bij al hun doen en laten er op bedacht moeten zijn, dat zij de grenzen, die de Heere heeft bepaald voor hun ambt en beroep, niet mogen overschrijden.

Ik moet dus wel, opdat geen ijdel, schrikaanjagend spooksel u niet verhindere, of afhoude van wat de Heere van u eist, u in een paar woorden zeggen, in hoeverre en wanneer er ten deze van grensoverschrijding sprake kan zijn.

Zoals de papisten ons steeds hun hiërarchie voorhouden, zullen ze zonder twijfel ons ook voorhouden, dat we, wanneer we komen tot reformeren, de ons gestelde grenzen overschrijden. Want omdat ze wel inzien, dat wij op enkele punten der leer op de juiste weg zijn, vluchten ze als overwonnenen in deze erbarmelijke schuilhoek, en ze zeggen: Hoe verdorven ook de toestand van de kerk moge zijn, het is nooit leken geoorloofd, de fouten van de kerk aan te roeren. En ze zijn dan niet tevreden, op deze wijze een schuilhoek te vinden, maar tegelijkertijd steken ze vol trots het hoofd omhoog, en zeggen: Omdat aan Petrus het primaat over de kerk is toebetrouwd en de gehele pauselijke clerici in onafgebroken lijn tot op deze huidige dag zich als opvolgers van de apostelen menen te mogen beschouwen, behoort aan hèn alleen het recht en de macht om de kerk te leiden.

Daarom is het wel de moeite waard, deze beide punten in het kort nader te onderzoeken. Toch zal ik over het primaat van de roomse stoel niet zo uitvoerig spreken, alsof ik dat nu pas voor de eerste keer me voorneem. Ik dacht deze zaak reeds zo belicht te hebben, dat de paus zich dit primaat thans alleen maar met nog groter onbeschaamdheid aanmatigen kan, dan hij dit tot nog toe gepresteerd heeft.

Wel te verstaan, dat hij het hoofd van de gehele kerk zou zijn. Want wanneer Paulus ons vermanen wil, de eendracht te behartigen, zegt hij in Ef. 4:5, dat wij deelachtig zijn: één God, één geloof, één Doop, één Geest, één Heere en één lichaam der kerk. Hij heeft hiermede niet kunnen en mogen zeggen,

dat wij óók nog één opperpriester hebben, wiens macht de hele kerk in de juiste orde houdt en samenbindt. Het zou immers een blijk zijn geweest van smadelijke vergeetachtigheid, wanneer Paulus daar in Ef 4, de gelovigen er niet aan had herinnerd, dat het nodig was, onder één, door de Heere verordend hoofd te blijven, als het namelijk wáár zou zijn, dat aan één mens het primaat over alle kerken was opgedragen. Maar op een andere plaats (Gal. 2:1) spreekt Paulus duidelijk genoeg, wanneer hij zegt, dat hij zelf hetzelfde ambt van apostel bekleedt onder de heidenen, als Petrus onder de Joden gegeven was. Hier wordt beslist niet alleen zo maar een gelijke plaats aangegeven voor hen beiden, maar de indeling is ook zodanig, dat, juist aangeduid, het ambt van apostel van Petrus ons juist niets aangaat. Tenslotte zegt Paulus nog in Ef. 4:11, waar hij spreekt over een bepaalde vorm van kerkelijke leiding, die door Christus is ingesteld, niet dat Hij één stedehouder heeft verkoren, die Hem, afwezig op deze aarde, vervangt, maar Christus heeft geroepen apostelen, herders en leraars, die gemeenschappelijk, ieder naardat hij genadegaven ontvangen heeft, zullen arbeiden in Zijn gemeente.

Indien God zou willen, dat er één het hoofd was van alle anderen, dan zou de Heere deze éne zeker niet met een bepaald deel van Zijn Geest hebben begiftigd, maar Hij zou hem met de volheid van Gods Geest bedeed hebben.

Het belachelijke smoesje, dat aan Petrus de sleutelen gegeven zijn, wil ik thans niet weerleggen, omdat bij een andere gelegenheid genoeg, ja meer dan voldoende, bewezen is, dat dit de paus niet meer helpt, dan wanneer dit van andere apostelen gezegd zou zijn. Immers, hoe is de paus van Petrus familie, aangetrouwde familie misschien, zodat hij zich kan verbeelden zijn erfgenaam te zijn? Want wanneer hij beweert, dat dit voorrecht niet de man, maar aan de ambtsetel verleend is, dan is dat meer dan dwaas. Want waarom zou dan niet veel eerder Jeruzalem de zetel van het primaat geweest zijn, waar toch omstreden de Zoon van God als Hogepriester Zijn ambt bekleed heeft?

Maar, zoals reeds opgemerkt, dat alles kan men op andere plaatsen in voldoende mate bewezen vinden. Het wordt daar uitvoeriger behandeld. Ook de kwestie, dat Christus niets minder heeft gewild, dan één onder de apostelen te verheffen tot een vorst over de anderen. Want de hogepriester, die onder de wet van het Oude Testament stond, werd van zijn ambt daarom ontheven, opdat onder het Nieuwe Verbond alléén

Gods Zoon het Hoofd zou zijn over Zijn gemeente. Alle ambten in de kerk worden nu bekleed door leden van Zijn lichaam, waarvan Hij het Hoofd is en die Hij daartoe roept. Maar met werkelijk goddeloze brutaliteit verdraaien de papisten, om de heerschappij van hun afgod te bewijzen, het woord van de apostel (Hebr. 7:12): „Want het priesterschap, veranderd zijnde, zo geschiedt er ook noodzakelijk verandering der wet.”

Want de apostel zegt daar niet, dat het ere-ambt van het hogepriesterschap is overgedragen van de ene op de andere mens, maar hij beweert, dat het blijft bij de eniggeboren Zoon van God, zodat men geen andere opvolger moet zoeken, omdat Hij is verordineerd, Priester te zijn naar de ordening van Melchizedek (Hebr. 7:15 en 17): Het moest ons immers in ruime mate genoeg zijn, alleen te berusten in de wil van God, zoals Hij toch de ware regel voor de rechtmatige leiding in Zijn kerk heeft ingesteld, die ons tot een onvergankelijke wet gegeven is.

Daar komt evenwel nog bij, dat het niet mogelijk en ook niet nuttig is, dat er één opperhoofd over de gehele kerk in alle landen is. Want dat gaat de maat van de menselijke zwakheid ver te boven. Dat is beslist niet geschikt tot algemeen gebruik. Tenslotte hebben alleen eerzucht en hoogmoed het primaat (eerste boven allen. K.), zoals ons dat door Rome wordt voorgehouden, geschapen.

Wel heeft de oude kerk het patriarchaat ingesteld. Aan de patriarch (oudste K.) werden ook in enkele kerkelijke provincies bepaalde patriarchale rechten toegekend (zeggenschap over anderen), opdat de bisschoppen beter in de onderlinge band der gemeenschap zouden verbonden blijven. Dat is thans in het koninkrijk Polen nog zo: er is een aartsbisschop, die over anderen gesteld is. Niet om over die anderen te heersen; ook niet om zich bepaalde naar zich toe gehaalde rechten aan te matigen, maar om terwille van de orde op de synoden het voorzitterschap waar te nemen en zorg te dragen voor de heilige eendracht tussen zijn collega's en broeders. Zo zijn er bij u ook provinciale bisschoppen en stedelijke bisschoppen, die belast zijn met het bewaren van de kerkelijke orde. Zoals dat de natuurlijke orde dan meebrengt, kon dan uit ieder college een gematigd en beperkt ambt gecreëerd worden, dat de verantwoordelijkheid draagt en de zorg over de anderen.

Maar dat is totaal iets anders, zo'n beperkt en gematigd ambt te creëren, dat rekent met de menselijke vermogens, dan dat

het hele wereldrond, een onmetelijk rijk dus het ambtsgebied wordt van één opperhoofd. Het is dan ook een flauwe zaak, wat die van Rome van dat éne opperhoofd klaar maken, omdat het noch een heilige instelling Gods is, noch ook een gebruik in de oude kerk aan Christus, Die alleen door de Vader in de hemel over allen gesteld is, een tweede hoofd te willen toevoegen.

Ja, wanneer de opperpriester in Rome zelfs op bepaalde rechtsgronden de hoogste eer toekwam, dan had hij zich daarvan toch al lang beroofd, omdat hij afgefallen is van het geloof der apostelen en omdat hij de plaats verlaten heeft, die God hem in dit geval gewezen zou hebben. Want om de eerste onder de bisschoppen te zijn, moet hijzelf bisschop zijn. Wanneer thans echter publiekelijk het duidelijk is, dat hij de titel-bisschop onwaardig voert, door niet het leerambt uit te oefenen, wat moet men dan van zo iemand denken, die niet alleen de last van het leerambt op anderen afgewenteld heeft, maar in wereldlijke pronk opgaat; ja, die zelfs de leer van Christus zo gruwelijk, zo goddeloos tracht uit te roeien?

Wil de paus in iets wat weg hebben van Paulus, hij zij een dienaar van Christus en een uitdeler van de verborgenheden Gods (1 Kor. 4:1). Wil hij zich tooien met de lof van Petrus, hij zij een trouwe herder van Zijn kudde en een getuige van het lijden van Christus (1 Petr. 3:1). Omdat hij evenwel gewoonweg daarvan heel ver afstaat, ja, niet eens de schijn heeft, dat hij één van de dienaren is van het Woord van God, heeft hij zichzelf van het primaat, stel dat dit hem als zodanig was toebetrouwd, vervreemd.

En dan, hoe kan Rome, de moeder van de kerken zijn, omdat deze kerk toch zelf geen ander oordeel verdient dan Babel?

De ziel van de kerk is de zuivere leer. Omdat het zeker en gewis is, dat deze zuivere leer bij Rome totaal vernietigd is, volgt daaruit, dat daar slechts een lijk overblijft. Tenslotte. Er is niets, dat meer weezin opwekt, dan dat het religieuze opperhoofd, dat in de kerk van Christus vereerd wordt, iemand is, die zich de uitgesproken vijand toont van het ware, echte christendom. Uwe majesteit vergist zich beslist, wanneer zij verwacht, dat u bij de ordelijke vormgeving van de verhoudingen in het rijk Polen steun zult vinden bij een of andere sekte, die nergens meer plezier in heeft, dan in een volledige, verschrikkelijke verwarring. Want de paus van Rome en zijn schare hovelingen rondom de roomse stoel, kunnen niet heersen, wanneer niet de kerk onder hun juk buigt, de godsdienst wordt bezoedeld, de orde wordt verscheurd, ja,

alle religie wordt vernietigd.

Kan men daar nog hoop hebben, dat de paus een middel tot genezing van de kerk en haar wonden zelf zal uitdenken, of ook zou laten toepassen, terwijl hij zelf zijn voedsel betreft uit het verderf van de kerk?

Wanneer dan ook een vroom, christelijk vorst het plan heeft, in de verwarring hulp te verschaffen, moet hij zich geen moment daarvan laten terughouden door de traagheid van die zielehoeders, die in hun ambtuitoefening traag zijn. En nog minder kan hij de kwade overmoed gebruiken van hen, die niet anders dan valse herders trachten te zijn, en die hem (de koning. K.) in zijn vroom streven hinderen. Zo is het ook een ijdel spooksel, wanneer het heet, dat er niets aan reformatie gedaan mag worden, niets ondernomen mag worden, zonder de wil van de paus. Veelmeer zal wat de apostelen bij het begin van de prediking van het Evangelie hebben ervaren, opnieuw in vervulling gaan: Christus wordt door de bouwlieden verworpen. Dat wil zeggen: door hen, die zich bisschoppen laten noemen. Want Christus is gezet tot een hoeksteen. En het zou niet recht zijn, wanneer Hij wijken moest vanwege hun goddeloos weerstreven.

Er blijft nog een tweede vraag over, wie moet, om de wetmatige opeenvolging te handhaven, de predikanten ordineren? (Beroepen en bevestigen in hun ambt. K.).

Omdat ik het van groot belang acht, dat niets in de kerk onordelijk plaats vindt, ben ik van mening, dat aan een geordende dienst des Woords steeds met eerbied moet worden vastgehouden. Iedere vorm van willekeur mag nooit de vrije teugel gelaten worden. De heilige Geest heeft door de mond van Paulus met veel nadruk voorgeschreven: Laat alle dingen betamelijk en met orde geschieden (1 Cor. 14:40).

Dat vraagt reeds het gezond verstand en ook het gebod des Heeren, dat niemand zondig en boos zal binnendringen en dat niet ieder willekeurig privépersoon zich zal aanmatigen, het herdersambt op zich te nemen, maar dat iemand, op voordracht van de andere predikanten wordt verkozen; daarna aan de gemeente wordt voorgesteld en met haar toestemming in zijn ambt wordt bevestigd. Daarbij moet dan nog de plechtige handoplegging komen, die men (in engere zin bedoeld) dan de ordinatie noemt.

Omdat de papisten alleen daarover met ons in het bijzonder strijden, bewijzen ze daarmee voldoende, dat ze helemaal buiten beschouwing laten, wat toch de hoofdzaak is. Het gaat om de verkiezing.

In feite is bij hen immers de zorg voor een jurist en grondig onderzoek naar de deugdelijkheid van de candidaat zo gering, dat het een echte kommedie is, verbonden aan het honnen van God. Zij laten alle nadruk vallen op de pronk. Ze zijn niet tevreden met het oude gebruik der handoplegging, maar wijden hun priesters door een zalving, die noch in de Schrift vermeld wordt, noch overgeleverd is als zou ze door de apostelen verordineerd zijn geweest.

Omdat ze deze zalving slechts uit de droesem van het jodendom weer opgehaald hebben, wordt zij, wanneer het zuiver geloof weer naar voren komt, afgeschaft, samen met andere misbruiken van het pausdom.

Er is echter een ander bijgeloof, dat nog véél ernstiger is. Zij wijden namelijk hun priesters niet tot het predikambt en het ambt der zielszorg, maar daartoe, dat ze op een misdadige en ontheiligende wijze naar zich toe halen en zich aanmatigen het recht en het ambt van Christus. De priesters worden namelijk ingezet om het misoffer te celebreren (op te dragen K.), waardoor, naar zij zeggen, God verzoend moet worden. Daarom is het hele pauselijke priesterschap niet alleen een onzalige ontwijding van de ware dienst des Woords, maar het is een vloekwaardige versmading van Christus, zodat, wie een papistische priester is, beslist niet een knecht van Christus kan zijn, zolang hij deze titel niet van zich werpt.

Daarom moet hun ambtspraktijk, hoewel het volgens hun leer onuitroeibaar is, wel uitgeroeid en verdelgd worden, indien de kerk des Heeren reine dienaren wil hebben.

Ook om nog een ander kenmerkende smaak is het papistisch priesterschap met recht de vromen tot een afschuw. Want zoals volgens de oude grondregels van het kerkrecht, degene, die zijn wijding van een ketter of van een scheurmaker ontvangt, zich schuldig maakt aan dezelfde overtreding, weet Uwe majesteit ook wel, wat dat voor lieden waren, nu al vele eeuwen lang, die zalvende bisschoppen met hun gehoornde mutsen.

Wie dus in hun stand wenst opgenomen te worden, geeft daarmee indirekt zijn toestemming om mede te werken aan de ontzettende verwoesting van de kerk, wier bisschoppen schuldig staan voor God en Zijn engelen.

Toch is daarmee de zaak nog niet opgelost. Want omdat het niet een ieder, zonder onderscheid, geoorloofd is, een predikambt op zich te nemen, moeten toch wel diegenen, die zich voor eerwaardige predikanten willen uitgeven, als candidaat door de gemeente worden gekozen en voorgesteld en

daarna in het ambt worden bevestigd naar de orde der kerk. Het zou, dat wil ik toegeven, te wensen zijn, dat een onafgebroken opvolging van kracht ware, zodat het ambt als het ware van hand in hand kon overgaan. Maar we moeten daar dan wel aan herinneren, wat ik eerder al beweerde, dat de zuivere leer der kerk de ziel van de kerk is en daarom datgene, wat het wezen van de kerk uitmaakt (haar zuiverheid), bij hen tevergeefs gezocht wordt, die vijanden zijn van het Evangelie. Omdat evenwel de ware volgorde der wijdingen door de tyrannie van de paus zelf onderbroken is, is thans een nieuw hulpmiddel nodig om te komen tot het weer herstellen van de orde in de kerk.

De papisten pronken tevergeefs met deze keten, die door henzelf verbroken en uit elkaar gerukt is, zoals ik al zei. Want wat is het pausdom anders dan afval van Christus? Hoe zouden de opvolgers van een afvallige zich beroemen op hun voorgangers?

De Heere komt echter Zelf te hulp, omdat Hij verstandige, eerlijke leraren roept, die de kerk, die in het pausdom neerligt als een wilde puinhoop, weer mogen opbouwen uit het stof. Het was een zeer bijzondere ambt, waartoe de Heere ons geroepen heeft, omdat Hij onze arbeid nodig had tot reformatie van de kerken. Het ambt dus van de mannen, die tegen alle menselijke verwachtingen in, op zeer opvallende wijze plotseling werden verwekt als strijders voor het echte geloof, kunnen we niet afmeten naar de regels, waarvan men gewoon was.

Overigens, zij worden door de Heere geroepen met het gebod, dat ze andere predikanten, zodra de kerkelijke verhoudingen opnieuw geregeld waren, in hun plaats zouden stellen.

Daarom, edele koning, wat ook de pauselijke geestelijkheid zwetsen moge over het erfelijk recht van haar priesterschap, hun ijdel geklets moge Uwe majesteit er niet van weerhouden, onder de hoede des Heeren het alleredelste en voor de Heere en Zijn engelen meest loffelijke werk aan te vangen, zodat Christus alléén in uw rijk door Zijn evangelische leer moge heersen.

De beste en meest nuttige wijze van handelen zal daarbij zijn: omdat die wolven staan in de plaats van de herders, èn omdat het wel een al te grof middel zou kunnen schijnen, wanneer thans nieuwe herders, alleen verkoren door koninklijke volmacht, hun plaats gingen innemen, zou Uwe majesteit om te beginnen alleen leraren kunnen aanstellen, die overal het

zaad van het Evangelie uit strooien. Dat zou evenwel slechts een voorlopig ambt betekenen, zolang de verhoudingen nog ongeordend en onstabiel zijn. Want het algemene bestuur van de kerk kan niet met een handomdraai veranderd worden. Wel echter kan met het hier voorgestelde begin in een gemakkelijke overgang naar een volledige overgang gecreëerd worden. Het zou nog wel geen reformatie van de kerk betekenen, maar wel een soort voorbereiding daarop. Zijn de verhoudingen echter tot rijpheid gekomen, dan zou, krachtens koninklijke macht en met toestemming van de rijksstanden een bepaalde kerkelijke orde met betrekking de keuze van de predikanten opgesteld kunnen worden voor de toekomst.

Voor het overige moet Uwe majesteit, omdat de vijanden van de zuivere leer zullen proberen, voor de vrome, waarachtige leraren de toegang te versperren, aan deze laatsten de helpende hand bieden, opdat deze predikanten vrijmoedig het volk kunnen leiden van de bijgelovige dwalingen in de baan van de ware vroomheid. Omdat ik echter nu zie, dat ik al verder ben gegaan, dan ik me aanvankelijk had voorgenomen, wil ik graag me er voor wachten, dat Uwe majesteit me zat wordt, en hier stoppen met mijn schrijven.

De Heere en de Vader in de hemel leide Uwe majesteit door de hand van Zijn eniggeboren Zoon; Hij beware u in Zijn bescherming, ondersteune u met Zijn kracht en leide u, edele koning, door Zijn Geest.

Genève, 5 december 1554.

Zoals reeds gezegd, deze brief aan de poolse koning, Sigismund II August, die regeerde van 1548-1572, geeft wel duidelijk weer, hoe Calvijn stond tegenover het streven van de drie pausen, die, ieder voor zich, tijdens één der drie zittingsperiodes van het Concilie van Trente, er naar hebben gestreefd, de eer en de macht van de pauselijke stoel in Rome te verheffen tot een hoogte, die doet denken aan de grote tegenstander van Christus, die in de tempel zal zitten en grote tekenen zal doen (2 Thess. 2).

Tevens zien we in deze brief, hoe Calvijn met heilige ijver bezig was om de zaak van Christus' Koninkrijk voortgang te doen vinden; tot zelfs in Polen toe. Aanvankelijk heeft Calvijn tot zijn grote vreugde mogen zien, dat de poolse koning zijn aanwijzingen opvolgde, vooral ook gesteund door de bekende reformator a Lasco.

Satan heeft – Calvijn had daarvoor gewaarschuwd – alles gedaan om het licht van het Evangelie uit te blussen. Eerst door ketterijen

(denk aan Socinus!), later, toen, na de dood van Sigismund II, Sigismund III koning werd heeft de nieuwe poolse vorst, het werk van zijn voorganger getracht met geweld af te breken. Hij wordt niet voor niets „de Jezuïetenkoning” genoemd. Tijdens zijn 45-jarige regering heeft hij alles in het werk gesteld, gesteund en geholpen door de Jezuïeten, om Polen weer terug te brengen tot gehoorzaamheid aan de roomse stoel te Rome.

IX. *De Reformatie werd in de ban gedaan op het Concilie van Trente*

Geen wonder, dat Calvijn reeds na de eerste zeven zittingen van het Concilie van Trente, na overleg met Bucer (Straatsburg) en Bullinger (Zürich), naar de pen greep om tegengif te geven tegen wat daar besloten was. We zagen reeds, dat dit geschrift één der meest belangrijke geschriften is van al wat hij heeft geschreven. De titel luidt: „De Acte van het Concilie van Trente, met tegengif.” Calvijn geeft in dit boek eerst de volledige tekst van de genomen besluiten en gaat die dan beoordelen.

Zoals ons is gebleken uit de brieven, die we van hem hebben afgedrukt, nam Calvijn geen blad voor de mond. Dat heeft hij ook in dit geschrift niet gedaan.

We zullen ons verwonderd hebben over Calvijn's grote kennis van zaken; zowel wat de levenswijze betreft van de bisschoppen, in Trente vergaderd, alsook wat aangaat zijn bijzonder grote kennis van de kerkvaders en van de geschiedenis van de roomse kerk. En wanneer we letten op de Schriftkennis van Calvijn en het inzicht in de leer, die naar de godzaligheid is, moeten we wel zeggen, dat hier op zeer treffende wijze blijkt, dat de reformator van Genève werd geleid door Gods Geest.

We gaan nu niet meer in op de besluiten van Trente; ook niet op het verweer daartegen van Calvijns kant.

We hebben gezien, dat de grote verdeeldheid, zowel onder de wereldlijke deelnemers aan dit concilie, als onder de geestelijkheid, de overwinning van het pausdom niet alleen mogelijk, maar in zekere zin ook noodzakelijk maakte. We zouden kunnen denken aan het spreekwoord: Twee honden vechten om een been; een derde loopt er ras mee heen. De verdeeldheid was zo groot, dat er in feite maar twee wegen open stonden: òf onderwerping aan de absolute macht van de paus, òf het was gekomen tot meerdere nationale kerken, elk met een eigen nationaal concilie. En in het laatste geval zou in zulke nationale kerken de invloed van het protestantisme zéér groot zijn geweest. Vooral in de dagen in Duitsland en

Frankrijk. Dan zou de oude roomse kerk uit elkaar en in elkaar gevallen zijn.

Niet uit liefde tot de oude roomse kerk, ook niet uit hoogachting voor de paus, maar enkel en alleen, omdat geen der partijen het de ander gunde, op eigen benen te komen staan, heeft tenslotte het concilie, met name gedreven door de Jezuïeten, die de pauselijke stoel verafgoden, gezegd: „Laat alles, wat in de achterliggende vier en twintig zittingen is bereikt, nu maar vastgelegd worden, en geef de paus in dit alles maar het laatste en beslissende woord.” Dit laatste zelfs op voorstel van de kardinaal van Lotharingen, die van dit alles vroeger een fel tegenstander was geweest.

Wat de pauselijke partij hiermede bereikte was, dat boven alle verdeeldheid de roomse kerk één werd in de leer. Want de paus kreeg het recht, ieder, die in dogmatisch opzicht afweek van wat Trente had besloten, met de ban, dat wil zeggen: met uitsluiting uit de kerk, en dus uit het hemelrijk, te treffen. En dat gold niet alleen de kwaadwilligen in eigen kerk, maar heel duidelijk allen, die de weg der Reformatie mochten inslaan en die door Trente werden getroffen met de ene naar de andere vervloeking (anathema). Het Concilie van Trente luidde de Contra-Reformatie in, die met behulp van de spaanse inquisitie getracht heeft, de Reformatie met wortel en tak uit te roeien.

Calvijn zag bij de afsluiting van het concilie reeds de dreigende wolken der Contra-Reformatie.

Hij schreef op 2 december 1563, enkele dagen vóór het concilie gesloten werd, aan Bullinger te Zürich:

Intussen rust zich de paus in bondgenootschap met Spanje, Venetië, met de italiaanse vorsten en Savoye toe om Genève volledig te vernietigen en ons allen uit te roeien

Calvijn zag, zo kort vóór zijn dood (hij was zeer zwak en leed pijn door heel zijn verziekt lichaam) in alle gevaren, die Genève bedreigden uit naar hulp. Alles ontviel hem.

Hij schrijft aan zijn collega in Zürich:

Maar God doet ons wel zó door de mensen in de steek gelaten worden, dat wij leren, ons hart tot Hem te wenden en aan Hem vast te houden.

Bij de HEERE, de Heere, zijn uitkomsten tegen de dood. Calvijn leerde zijn gemeente naar aanleiding van deze woorden (Psalm 68:21) in die bange dagen:

De Heere is de Bevrijder van Zijn kerk en zal dit ook altijd blijven.

Zo wij omringd en als belegerd zijn door oneindig vele met de dood bedreigende rampen, de Heere heeft oneindig veel middelen in Zijn hand om Zijn kerk te bewaren.

Na toegelaten te hebben, dat zij als het ware verzwolgen wordt, geeft Hij opeens zulke wonderlijke uitreddingen, als waaraan Gods kinderen nooit gedacht hebben.

In de diepten der afgronden neergeworpen zijnde, moeten wij leren, Zijn hulp niet af te meten naar ons begrip of verstand, maar uit te zien naar de hand Gods en dáár onze hoop op te vestigen, omdat het Zijn aard is, uitkomsten te scheppen, waar geen uitkomsten zijn en waar het ons toeschijnt, dat wij van alle kanten ingesloten en als gevangen zijn.

Wat zijn deze woorden bewaarheid in de verschrikkelijke strijd van Rome tegen de Reformatie!